

KOERSDOCUMENT ERFGOEDLIJN LANDGOEDERENZONE ZUID-HOLLAND 2030

Koersdocument Erfgoedlijn Landgoederenzone Zuid-Holland 2030

Actualisatie van de doelstellingen

versie:	definitief
datum:	19 september 2024
opgesteld door:	Abe Veenstra landschapsarchitect
voor:	Erfgoedlijn Landgoederenzone
in opdracht van:	Provincie Zuid-Holland

Inhoud

1	Inleiding	4
2	Kenschets	6
3	Opgave	13
4	Koers	19
5	Ambities	27
6	Programma	32
7	Proces & organisatie	36

“Welk een moed om op zóó groote schaal bosch en park aan te leggen !”

“ In Kennemerland lagen de buitens der Amsterdamsche en Haarlemsche kooplieden en regenten bijna zij aan zij, ten zuiden van Bennebroek vermindert het aantal, een grooter percentage wordt gevormd door oude kasteeltjes met nieuwen parkaanleg, voorbij Leiden echter beginnen weer aaneenrijingen van buitens in Wassenaar, Voor-schoten, rondom Den Haag tot diep in ’t Westland. Van deze tallooze buitenplaatsen is slechts een gering aantal voor ons bewaard gebleven. Bij het afgraven van de bin-nenduinen tot bollenland zijn er vele gesneuveld, in ’t Westland zijn de groote rijke buitens totaal verdwenen, verdronken in den zich steeds uitbreidenden tuinbouw, de zee van glas. Ten noorden van Den Haag, nabij Leiden en Haarlem, Velsen en Bever-wijk zijn woonwijken en villaparken in de plaats gekomen van de groote en oude par-ken. ’t Is ook een ongelijke strijd tusschen het buiten, dat jaarlijks groote sommen aan onderhoud kost, en den goed renderenden tuinbouw of bollenteelt of de grondexploitatie. De grondbezitter kan zijn terrein alleen intact houden ten koste van groote of-fers, verliest hij er de belangstelling voor of bezit hij niet meer de noodzakelijke midde-len dan is ’t uit.”

Prof. Dr Ir J.T.P. Bijhouwer in ‘Nederlandsche Tuinen en Buitenplaatsen’. Heemschut-serie. 1946 (p8 en 51)

ERFGOEDLIJN LANDGOEDERENZONE ZUID-HOLLAND 2030

KOERS

Samenhang & verbinding

- **Het netwerk:** versterken samenwerking en kennisuitwisseling aan de Erfgoedtafel
- **De lijn:** versterken herkenbaarheid en ruimtelijke en functionele samenhang van de Erfgoedlijn

Kernwaarden als inspiratie voor de toekomst

- Landschap van allure
- Symbiose tussen natuur & cultuur
- Lusthof: ademruimte voor de stad
- Plaats van ontmoeting en vermaak
- Proeftuin: innovatie en experiment
- Levend erfgoed: ontwikkeling & continuïteit
- Nuttig landschap: economische dragers

AMBITIES

1

Betere buitenplaatsen

kwalitatieve doorontwikkeling van de buitenplaatsen in lijn met de kernwaarden

2

Sterke clusters

versterken van de lokale clusters van buitenplaatsen

3

Lijn in de landgoederenzone

versterken van de samenhang en herkenbaarheid van de lijn als geheel

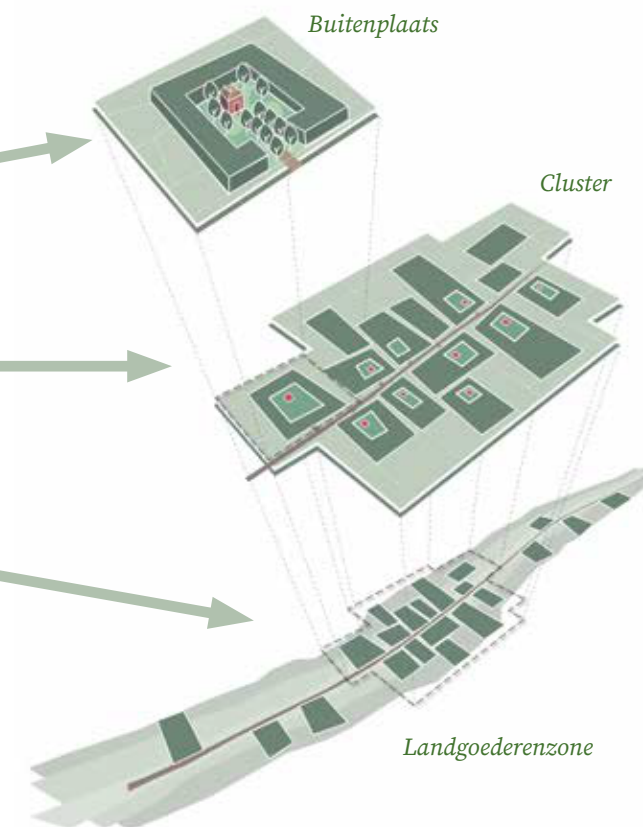
4

Naar buiten

verbinding met de omgeving

PROGRAMMA

1. Kennisuitwisseling
2. Agendering
3. Clusterontwikkeling
4. PR & communicatie
5. Kwaliteitsverbetering

Buitengewoon erfgoed

1 Inleiding

1.1 Aanleiding

Een Erfgoedlijn is een geografische (lijn-vormige) structuur die verschillende historisch waardevolle objecten en elementen met een gemeenschappelijk verhaal verbindt, zoals de Limes, de trekvaarten en de landgoederen. Rondom de Erfgoedlijnen is een groot aantal betrokken partijen (overheden, eigenaren, ondernemers, verenigingen, belanghebbenden) samengebracht aan zogenaamde Erfgoedtafels. Vanuit deze overlegstructuren is de laatste jaren succesvol werk gemaakt van het behoud, beleven en benutten van het erfgoed in de provincie Zuid-Holland. Erfgoedlijnen zijn verankerd in het provinciaal omgevingsbeleid en van daaruit zijn financiële middelen beschikbaar voor erfgoed-projecten.

De basis voor alle Erfgoedlijnen is gelegd in de rapportage 'Erfgoedlijnen in kaart' van Arcadis, uit 2013. Hierin is voor elke Erfgoedlijn een geografische en thematische afbakening bepaald en is een lijst van relevante locaties opgenomen. Bin-

nen de Erfgoedlijn Landgoederenzone hebben vrijwel alle deelnemende locaties een bescherming als provinciale landgoedbiotoop. Een aantal kasteelterreinen waarvan bovengronds alleen nog structuurelementen resteren, hebben een beschermde kasteelbiotoop. Veel van deze locaties zijn ook beschermd als rijksmonumentaal complex of object.

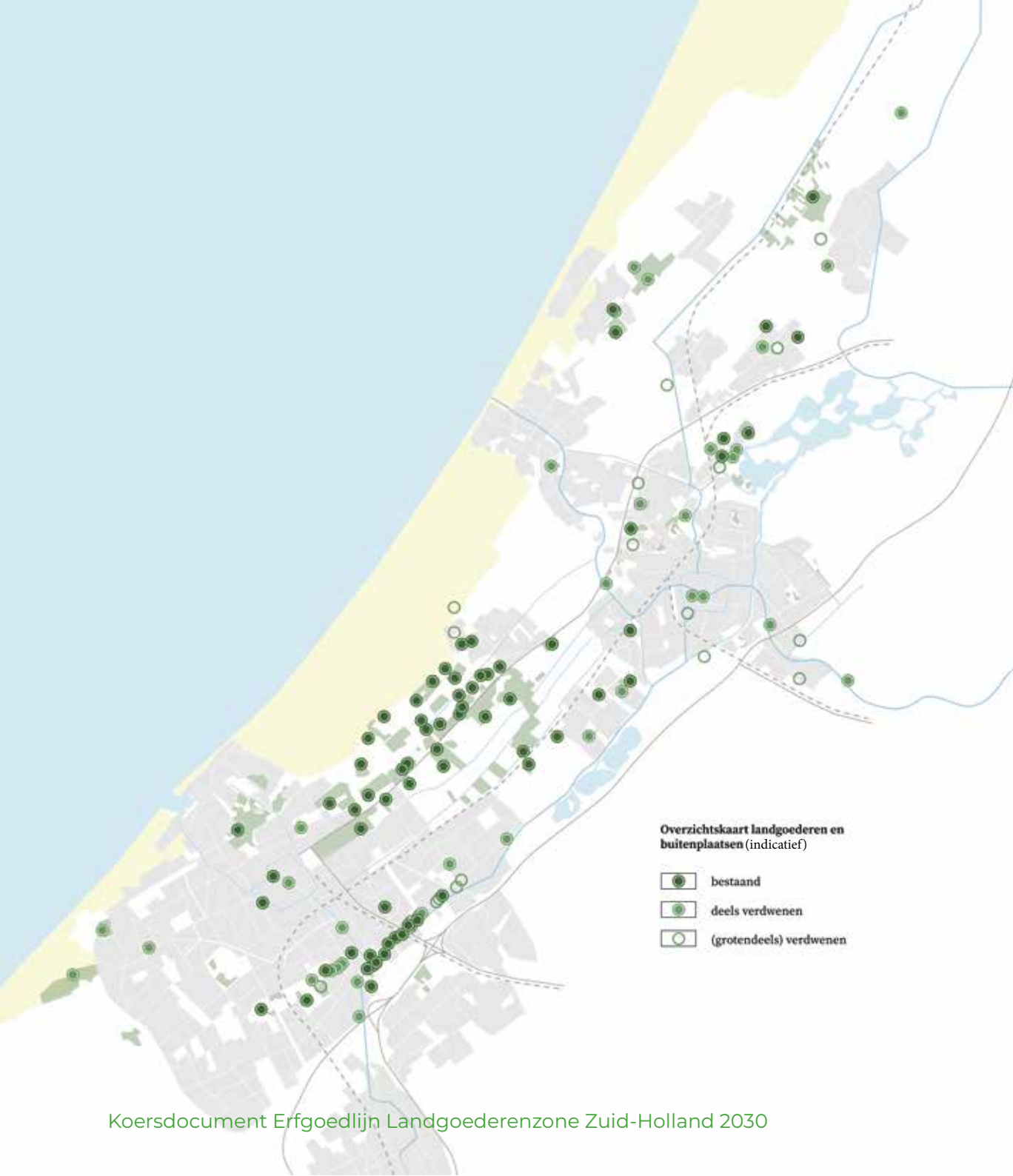
Binnen de provincie Zuid-Holland is **beleefbaarheid** de kern van het erfgoedbeleid. Doelstellingen daarbij zijn: beschermen van waardevolle objecten en structuren, restaureren van monumenten; zichtbaar maken van historische locaties, ontwikkelen van toeristisch-recreatieve attractiepunten, vergroten van de bekendheid van de Erfgoedlijnen, verbeteren van de bereikbaarheid en toegankelijkheid van erfgoed, fysiek verbinden door middel van routes en het stimuleren van herbestemming.

Bijzonder aan het concept van de Erfgoedlijnen en -tafels is de grote mate van eigen zeggenschap. Het is in belangrijke

mate aan de Erfgoedtafel zelf om richting te bepalen en uitwerking te geven aan de wijze waarop men het erfgoed wil behouden, benutten en beleefbaar maken. Voor de Erfgoedlijn Landgoederenzone is hier toe in 2016 door bureau H+N+S een richtinggevend koersdocument (Hollands Buiten, ruimtelijk beeld landgoederenzone) opgesteld waarin de doelstellingen richting 2020 zijn geformuleerd en een kansenkaart is opgenomen.

Nu 8 jaar later is het tijd voor een actualisatie van deze doelstellingen. In voorliggend document wordt kort teruggeblikt op de resultaten tot nu toe en worden de nieuwe opgaven verkend die zich aandienen. Van daaruit wordt opnieuw koers bepaald voor de Erfgoedlijn.

Dit document beoogt een handvat te bieden voor de deelnemers aan de Erfgoedtafel voor de wijze waarop de komende jaren, richting 2030, werk gemaakt kan worden van behoud, benutting en beleefbaar maken van het bijzondere erfgoed van de landgoederenzone in Zuid-Holland.

1.2 Aanpak en werkwijze

De actualisatie is in opdracht van de provincie tot stand gekomen in nauwe samenwerking met de Erfgoedtafel. Een begeleidingsgroep met enkele vertegenwoordigers heeft periodiek meegedacht en feedback gegeven.

Er is in november '23 een enquête gehouden onder de deelnemers van de Erfgoedtafel, waarbij gevraagd is te reflecteren op de behaalde resultaten, de sterke en zwakke punten en de kansen voor de toekomst. Tijdens een bijeenkomst van de Erfgoedtafel in december '23 zijn de resultaten hiervan besproken en is door de deelnemers gediscussieerd over de gewenste koers voor de Erfgoedlijn. Op basis van deze input is een concept Koersdocument opgesteld dat in maart '24 op een 2e bijeenkomst met de Erfgoedtafel is besproken, waarna het document is aangepast om uiteindelijk vastgesteld te worden tijdens de Erfgoedtafel bijeenkomst augustus '24.

1.3 Leeswijzer

Voorliggend document bouwt voort op het eerdergenoemde rapport Hollands Buiten (2016). De lijnen die daarin zijn uitgezet worden doorgetrokken, aangescherpt, geactualiseerd en aangevuld.

Gestart wordt met een korte kenschets van de Landgoederenzone. Vervolgens wordt de opgave geduid. Hiertoe wordt teruggeblikt op de resultaten van de afgelopen 8 jaar en wordt vooruitgekeken naar mogelijk nieuwe opgaven en uitdagingen.

In het daaropvolgende hoofdstuk wordt de visie en missie op hoofdlijnen neergezet. Vervolgens wordt deze uitgewerkt naar meer concrete ambities. Tot slot wordt ingegaan op enkele aspecten ten aanzien van proces en organisatie van de Erfgoedlijn.

2 Kenschets

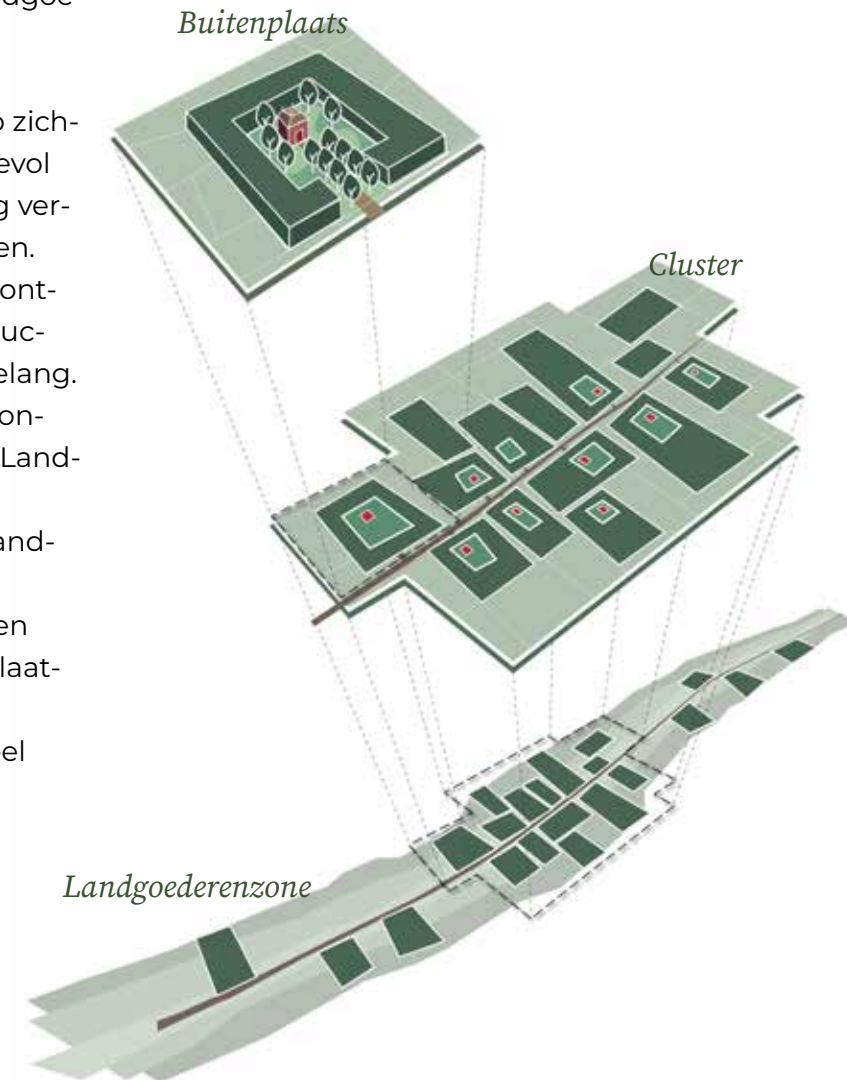
De Landgoederenzone in Zuid-Holland is een verzameling van 88 landgoederen en buitenplaatsen gelegen in stad en landschap achter de duinen. Soms betreft het hierbij ook restanten van buitenplaatsen, waarvan nu bijvoorbeeld alleen het park en/of een bijgebouw resteert. De zone strekt zich globaal gezien uit van het Westland tot Hillegom. En zelfs verder: in het aangrenzende landschap van Noord-Holland zet deze zone van landgoederen zich door.

De termen landgoed en buitenplaats worden vaak door elkaar gebruikt, maar duiden eigenlijk op twee verschillende zaken. Bij een buitenplaats gaat het om een samenhangend ensemble van een monumentaal huis, met één of meerdere bijgebouwen in een parkachtige omgeving. Een buitenplaats is daarmee vooral een fraai zomerverblijf buiten de stad. Een landgoed is doorgaans groter en omvat naast het centraal gelegen huis met tuin ook bos en agrarische gronden die als inkomstenbron fungeren (pacht). Een landgoed is daarmee niet alleen een woonplek, maar van oudsher ook een economische eenheid. De Landgoede-

renzone in Zuid-Holland bestaat feitelijk voornamelijk uit buitenplaatsen met maar een beperkt aantal 'echte' landgoederen.

Elk van de buitenplaatsen vormt op zichzelf al een bijzonder en vaak waardevol object, dikwijls met een eigenzinnig verhaal en specifieke erfgoedkwaliteiten. Maar in de onderlinge samenhang ontstaat een unieke en waardevolle structuur van provinciaal en nationaal belang. Er zijn 3 relevante schaalniveaus te onderscheiden binnen de Erfgoedlijn Landgoederenzone:

- de individuele buitenplaats of landgoed
- een ruimtelijk samenhangend en herkenbaar cluster van buitenplaatsen en omliggende gronden
- de Landgoederenzone als geheel

2.1 De buitenplaats

Hoogwaardig ensemble

Een buitenplaats bestaat historisch gezien uit een samenhangend geheel van (land)huis, bijgebouwen en bijbehorende tuin- en parkaanleg. Door (landschaps-) architectonisch ontwerp zijn rood en groen en blauw nauw met elkaar verbonden en vormt het een onlosmakelijk geheel. Cultuur en natuur gaan hand in hand op de buitenplaats.

Bij de aanleg van buitenplaatsen speelde status en allure een belangrijke rol: vormgeving van huis en tuin diende hoogwaardig te zijn. Daarbij werd aangesloten bij de op dat moment geldende modes en stijlvoorkeuren, maar vaak ook met eigenzinnige en onderscheidende aspecten, waardoor geen buitenplaats hetzelfde is.

De buitenplaats is naar aard en verschijningsvorm overigens geen statisch gegeven maar heeft zich in de loop der tijd steeds weer aangepast al naar gelang de tijdgeest, economische situatie, maatschappelijke ontwikkelingen en ideeën, voorkeuren en behoeftes van de eigenaar. De buitenplaatsen zijn daarmee niet zelden ook plekken van innovatie en

experiment geweest: men had de middelen en de ambitie om voorop te willen lopen. Dat die middelen niet zelden werden gehaald uit overzeese koloniën is een nog onderbelicht aspect van het verleden van veel locaties, dat belangrijk is om meer onder ogen te zien.

In veel gevallen zijn op de buitenplaatsen sporen uit verschillende periodes terug te vinden en is daarmee de bijzondere ontwikkelingsgeschiedenis af te lezen.

Buiten in het landschap

De buitenplaatsen zijn geworteld in het landschap. Zonder uitzondering zijn ze zorgvuldig in het landschap gepositieerd, rekening houdend met de bodemgesteldheid, ontsluiting en uitzicht op de omgeving.

De buitenplaatsen in de Landgoederenzone liggen vrijwel zonder uitzondering op de strandwallen achter de duinen. De strandwallen zijn relictten van het oude duinlandschap en vormen langgestrekte hoger gelegen ruggen in het landschap, omgeven door lagere strandvlaktes. De overgang van hoog (droog) naar laag (nat) vormde een aantrekkelijke vestigingslocatie met mogelijkheden voor tuin- en parkaanleg op de hoge gronden

en uitzicht over de weidegronden van de strandvlaktes.

De afstand tot de stad vormde daarbij een belangrijke vestigingsvoorwaarde: nabij genoeg om comfortabel naar toe te reizen en ver genoeg om letterlijk en figuurlijk afstand te kunnen nemen van het drukke en vieze, stadse leven. Rust en ruimte en het kunnen vertoeven in een aangename groene setting met frisse lucht, vers en gezond voedsel en weidse uitzichten waren kwaliteiten die werden gezocht: de buitenplaats als ideaal voor rust en ruimte.

Beschermingsregimes op buitenplaatsniveau: monumenten en landgoedbiotopen

Vanwege hun bijzondere historische waarde zijn de landgoederen veelal beschermd als rijks- of gemeentelijk monument. Onderdeel van de bescherming vormen de bouwwerken (hoofd- en bijgebouwen) en vaak ook de bijbehorende tuin- en parkaanleg. Wanneer meerdere elementen van een buitenplaats bescherming genieten is er meestal sprake van zgn. complexbescherming. Op provinciaal niveau is er een aanvullend beschermingsregime in de vorm

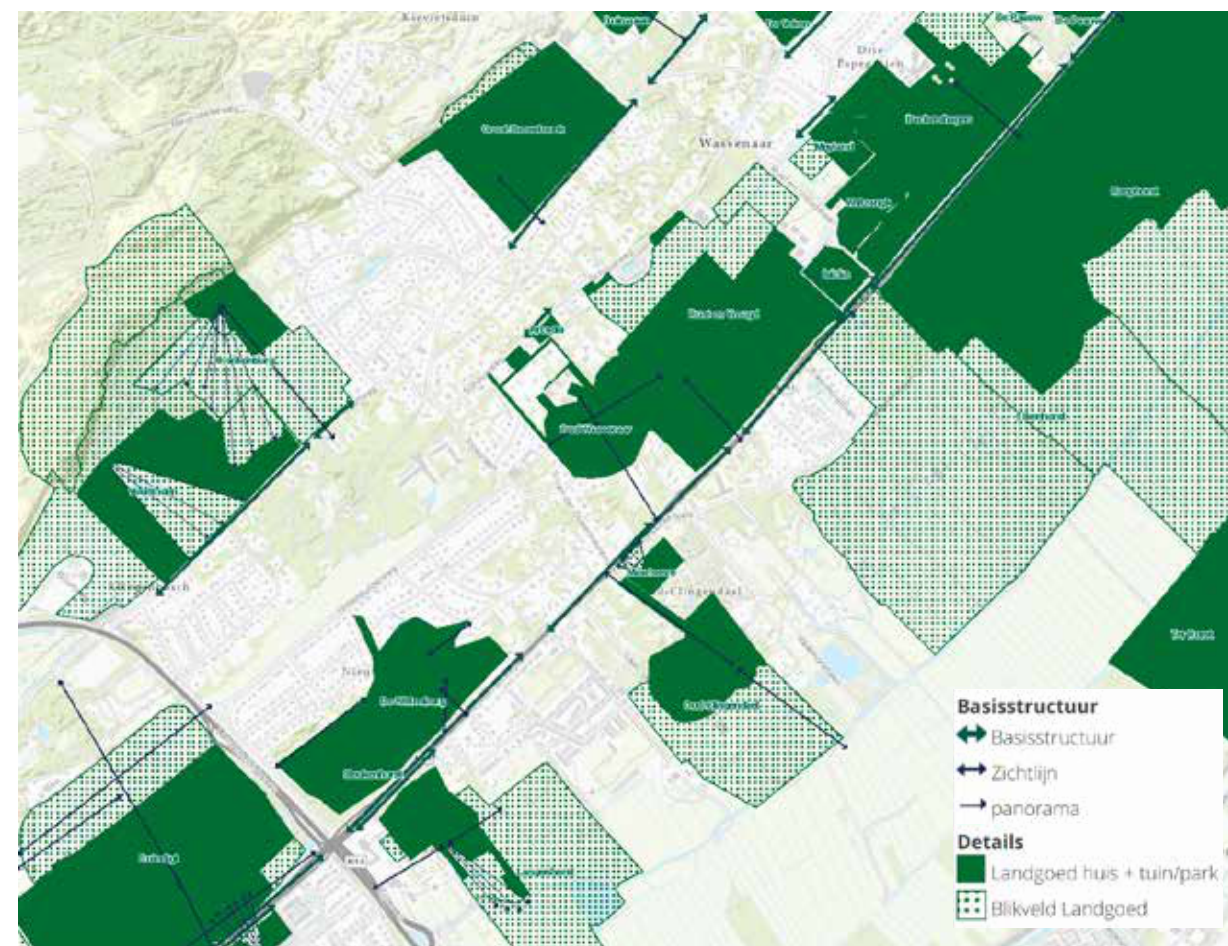
van landgoedbiotopen ingesteld. Een landgoedbiotoop betreft een groter gebied dan de feitelijke buitenplaats zelf en neemt ook de omgeving mee. De motivatie hierachter is dat de waarde van de buitenplaats mede schuilt in de (beleefbare) samenhang met het omliggende landschap.

De landgoedbiotoop omvat de volgende zaken:

- de buitenplaats zelf, bestaande uit verschillende onderdelen en de interne functionele, ruimtelijke en visuele relaties daartussen;
- de basis(infra)structuur waar de buitenplaats aan gekoppeld is: waterloop, weg of beide via een ruimtelijke of visuele verbinding;
- de zichtlijn, een nauw ingekaderde ontworpen lijn die vanuit de omgeving zicht geeft op het hoofdhuis;
- het panorama, een zichtrelatie (weids uitzicht) tussen het hoofdhuis of een ander onderdeel van de buitenplaats en de openbare ruimte buiten het complex;
- het blikveld, de ruimte die nodig is om de buitenplaats van buiten af als geheel te kunnen herkennen en ervaren.

Voor nieuwe ontwikkelingen binnen een landgoedbiotoop geldt dat deze de waarden van het gebied niet mogen aantasten en bij voorkeur juist bijdragen aan versterking ervan. Alleen in geval van zwaarwegend algemeen belang en het

ontbreken van alternatieven is afwijking mogelijk. Landgoedbiotopen zijn verankerd in de provinciale omgevingsverordening en dienen opgenomen te worden in gemeentelijke omgevingsplannen.

Landgoedbiotopen (bron: Cultuurhistorische Atlas Zuid-Holland)

2.2 Herkenbare clusters van landgoederen

Gemeenschappelijk kenmerk van de buitenplaatsen is dat de occupatie in de meeste gevallen plaats vond op de langgerekte strandwallen; vaak op plekken waar ook de boerderijen lagen. Over de strandwallen lopen van oudsher de belangrijke doorgaande (postkoets-) routes als verbinding tussen steden en dorpen. Door aan te sluiten op deze routes waren de buitenplaatsen goed bereikbaar.

Een aantal buitenplaatsen had daarnaast ook nog een relatie met een trekvaart of vaarsloot. Lange tijd was vervoer over het water (trekschuit) een praktische en comfortabele manier van reizen. Langs trekvaarten zoals de Vliet ontstonden reeksen van (vaak wat kleinere, smallere) buitenplaatsen met uitzicht op het water.

Door hun ligging op dezelfde strandwal en de aantakking aan dezelfde infrastructuur zijn sommige buitenplaatsen nauw met elkaar verbonden. Plaatselijk zijn hierdoor clusters van buitenplaatsen te onderscheiden die zich door hun onderlinge nabijheid en fysieke verbinding

via infrastructuur als ruimtelijk samenhangende eenheden (landgoedlandschappen) manifesteren.

Deze clusters bestaan uit de afzonderlijke buitenplaatsen, hun landgoedbiotopen en eventueel tussenliggend agrarisch gebied en zijn onderling verbonden door een strandwalweg en/of trekvaart. De clusters liggen vaak binnen één en soms twee gemeentes.

Van noord naar zuid zijn de volgende clusters te onderscheiden:

- Keukenhof - Lisse
- Noordwijk - Offem
- Warmond - Oegstgeest
- Den Haag - Wassenaar
- Voorschoten
- De Vliet (Voorburg-Leidschendam-Den Haag)
- Rijswijkse landgoederenzone

Keukenhof - Lisse

De Keukenhof bij Lisse is één van de grootse landgoederen in Zuid-Holland en ligt opgespannen tussen Lisse en de Leidse trekvaart. Tegenwoordig vooral bekend vanwege het bloemenpark is de Keukenhof van oudsher een landgoed, waarvan het huis met park en bos aan de Loosterweg ten zuiden van de Stationsweg ligt. Het cluster beslaat daarnaast een deel van de aangrenzende strandvlakte met weides en bospercelen en omliggende bollengrond. Ook voormalig landgoed Wassergeest en 't Huys Dever vallen binnen dit cluster.

Noordwijk - Offem

Bij Noordwijk-Binnen ligt een cluster landgoederen langs de Gooweg met Offem, Leeuwenhorst en Calorama als belangrijkste buitenplaatsen. Het cluster ligt deels tegen en tussen de woonwijken van Noordwijk.

Warmond – Oegstgeest

Bij Warmond en Oegstgeest ligt een cluster van buitenplaatsen waarvan de meeste gekoppeld zijn aan de Warmonderweg – Herenweg: de historische door-

gaande route richting Leiden. Belangrijke buitenplaatsen in dit cluster zijn o.a. Huys te Warmont en Oostergeest bij Warmond en Oud-Poelgeest, Rhijngeest en Endegeest bij Oegstgeest.

Den Haag - Wassenaar

Het cluster Den Haag – Wassenaar strekt zich uit over de strandwallenstructuur direct achter de duinen vanaf het Haagse Bos tot aan voormalig vliegveld Valkenburg. De belangrijkste doorgaande route waar de buitenplaatsen (zoals Huis ten Bosch, De Paauw, Eikenhorst & Raaphorst) aan gevestigd zijn is de oude Leidse- / Rijksweg, de huidige N44. Parallel aan deze structuur liggen andere, kleinere strandwalwegen met eveneens reeksen van buitenplaatsen (o.a. Clingendael, Duindigt, Voorlinden), waarmee tezamen het grootse cluster van buitenplaatsen in Zuid-Holland wordt gevormd.

Voorschoten

Het cluster Voorschoten ligt grotendeels parallel aan bovengenoemd cluster, gescheiden door een strandvlakte en de spoorlijn. De clusters hebben vanwege hun ligging dan ook een belangrijk raak-

vlak met elkaar.

De belangrijkste route over de strandwalstructuur in dit cluster wordt gevormd door de Veurseweg. Duivenvoorde is hier het meest prominente landgoed. Daarnaast zijn Berbice en Ter Wadding in Voorschoten markante buitenplaatsen.

De Vliet / Voorburg - Leidschendam - Den Haag

Bij Voorburg en Leidschendam strekt zich langs de noordwestzijde van de Vliet in een relatief smalle strook een groot aantal buitenplaatsen uit. De meeste liggen ingeklemd tussen de doorgaande strandwalweg (Westinde-Oostinde) en de trekvaart. Markante buitenplaatsen in dit cluster zijn Hofwijck bij station Voorburg en Vreugd en Rust. Aan de tegenoverliggende zijde van de Vliet bevindt zich nog een aantal buitenplaatsen, gericht op het water, met als meest markante Vredenoord.

Rijswijkse landgoederen

In Rijswijk ligt een cluster landgoederen gegroepeerd langs de van Vredenburgweg en het parallel daaraan gelegen Julianaantje. Ooit op afstand van de stad, ligt

de zone in Rijswijk nu ingeklemd tussen woonwijken en infrastructuur. Het Rijswijkse Bos is als park een overblijfsel van het ooit imposante Paleis Ter Nieuburch op deze plek. Markante buitenplaatsen binnen dit cluster zijn Huis te Werve en de Voordes.

Daarnaast zijn er ook deelnemende locaties die min of meer op afstand van de andere liggen, zoals Sion, Hofpark Wateringen, Ruïne van Teylingen, Rusthoff en 't Hof van Katwijk. Veelal was dat in het verleden anders en is deze geïsoleerde ligging een gevolg van het in de loop der tijd verdwijnen van omliggende landgoedlocaties.

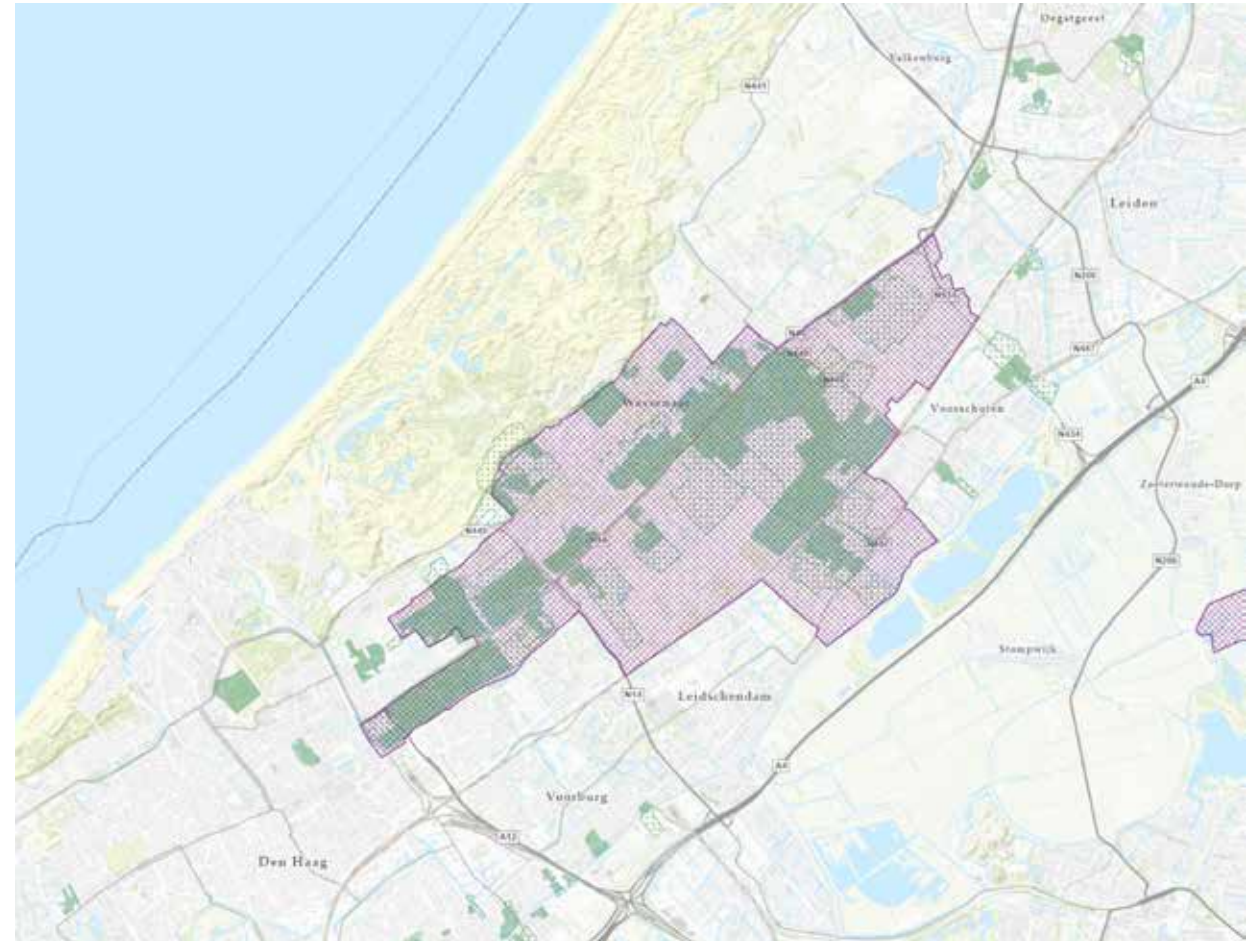
*Beschermingsregime op clusterniveau:
Rijksbeschermd gezicht en Kroonjuweel*

In 2007 heeft het deel van de landgoederenzone dat zich uitstrekt over Wassenaar, Voorschoten en Leidschendam-Voorburg de status van rijksbeschermd dorpsgezicht gekregen. De bescherming richt zich op “groepen van onroerende zaken die van algemeen belang zijn wegens hun schoonheid, hun onderlinge ruimtelijke of structurele samenhang dan wel hun wetenschappelijke of cultuurhistorische waarde en in welke groepen zich één of meer monumenten bevinden.” Het gaat in een beschermd dorpsgezicht dus niet alleen om de afzonderlijke gebouwen, die een bepaalde waarde vertegenwoordigen; het gaat juist om de onderlinge samenhang en de daarbij behorende structuur, dan wel aanleg, die een cultuurhistorische betekenis heeft.

De Landgoederenzone valt voor een groot deel onder twee provinciale ‘kroonjuwelen cultureel erfgoed’: het Kroonjuweel Landgoederenzone Wassenaar / Voorschoten / Leidschendam, en het

Kroonjuweel Keukenhof en omgeving. Het Kroonjuweel bij Wassenaar valt qua begrenzing zo goed als samen met het rijksbeschermd dorpsgezicht. Kroonjuwelen zijn ‘*unieke, zeer karakteristieke en gave ensembles van erfgoed en landschap die van groot belang zijn voor de kwaliteit van de leefomgeving*’. Kroonjuwelen zijn net als de landgoedbiotopen verankerd in de omgevingsverordening. Het beleid is gericht op behoud van uitzonderlijke kwaliteit, waarbij cultuurhistorie hier dé drager van ruimtelijke ontwikkeling is. Bij nieuwe ontwikkelingen vormt behoud en versterking van de afzonderlijke fysieke elementen en de structuur als geheel het uitgangspunt. ‘*Een omgevingsplan voor locaties binnen kroonjuwelen cultureel erfgoed kan voorzien in een ruimtelijke ontwikkeling voor zover de ruimtelijke kwaliteit ten minste gelijk blijft en de ontwikkeling het behoud en de versterking van het betreffende cultureel erfgoed ondersteunt en overwegend meerwaarde heeft voor kwaliteiten en de gebruikswaarde ervan.*’ De kroonjuwelen beslaan ieder een gebied waarbinnen meerdere landgoed-

biotopen liggen. De begrenzing van de kroonjuwelen is daarmee (veel) ruimer dan de landgoedbiotopen en omvat ook tussengelegen (agrarische) gronden.

Kroonjuweel Landgoederenzone Wassenaar / Voorschoten / Leidschendam (bron: Cultuurhistorische Atlas Zuid-Holland)

2.3 De Landgoederenzone als geheel

De Erfgoedlijn beslaat de Landgoederenzone als geheel. De afzonderlijke landgoederen delen een gezamenlijk verhaal, een gezamenlijk historie en zijn in belangrijke mate geënt op dezelfde landschappelijke structuren van de strandwallen.

De Landgoederenzone in Zuid-Holland maakt deel uit van een grotere structuur die zich ook verder in noordelijke richting voorbij de provinciegrenzen uitstrekt richting Haarlem.

Daarnaast zijn er buiten de Erfgoedlijn nog een aantal buitenplaatsen in Zuid-Holland, zoals De Tempel en Huys ten Donck. Zij vallen echter door hun geografische ligging buiten het beleid voor de Erfgoedlijn.

De Landgoederenzone vormt een belangrijke identiteitsdrager binnen het sterk verstedelijkte landschap van de Zuid-Hollandse kustzone en is waardevol als historische, landschappelijke, ecologische en recreatieve structuur.

De buitenplaatsen zijn geënt op de karakteristieke structuur van strandwallen

en strandvlaktes die het landschap van de Zuid-Hollandse kustzone vormgeeft. Met de beplantingsstructuren van park en bos maken de buitenplaatsen deze landschappelijke structuur manifest. Ook daar waar buitenplaatsen in de loop der tijd binnen het stedelijk gebied zijn komen te liggen maken ze daarmee de landschappelijke hoofdstructuur afleesbaar.

De buitenplaatsen zijn met elkaar verbonden. Ook in letterlijke zin door de strandwalwegen, trekvaarten en vaarsloten. Deze landschappelijke lijnen verbinden als historische routes niet alleen de verschillende objecten met elkaar, maar op een hoger schaalniveau ook stad en landschap. Via deze langgerekte, vaak vele kilometerslange routes vinden bewoners hun weg vanuit de stad naar het buitengebied en zijn daarmee van groot belang voor de kwaliteit van de leefomgeving.

De Landgoederenzone vormt grotendeels een samenhangende park- en groenstructuur die van groot belang is als recreatie- en uitloopgebied voor de stad. Bewoners en bezoekers vinden in de Landgoederenzone een aantrekkelijk gebied waarin het bijzondere erfgoed

beleefd kan worden. Een gebied om te wandelen, te fietsen, wat te drinken bij een horecapunt of informatie te vinden bij een bezoekerscentrum. Ook zijn er verschillende mogelijkheden voor het afhuren van een mooie ruimte voor een vergadering of evenement. Daarnaast organiseren de deelnemende locaties met regelmaat speciale rondleidingen, kleine concerten, tentoonstellingen en dergelijke; allerlei activiteiten die bijdragen aan de vergroting van de beleefbaarheid van dit waardevolle erfgoed.

Daarnaast heeft de Landgoederenzone een belangrijke waarde voor natuur. De buitenplaatsen zijn ieder voor zich vaak al van belang als waardevol natuurgebied; (oude) groenstructuren als (park)bosen, houtwallen en lanen, maar bijvoorbeeld ook de specifieke stinzenbeplantingen dragen bij aan een hoge biodiversiteit. In samenhang met elkaar vormen de buitenplaatsen daarbij ook nog eens een belangrijke verbindende structuur binnen het stadslandschap van de kustzone. Dit geldt zowel in de lengterichting, door verbinding tussen stedelijk groen en landschap, als haaks op de kust, als schakel tussen duinen en groene hart. Veel van de groengebieden van de land-

goederen zijn dan ook als natuurgebied beschermd binnen het Natuurnetwerk Nederland. Hierbinnen zijn geen activiteiten of ontwikkelingen mogelijk die de (natuur)waarden schaden.

De Landgoederenzone maakt deel uit van het Nationaal Park Hollandse Duinen (i.o.). Het Nationaal Park strekt zich uit langs de Zuid-Hollandse kust van Hoek van Holland tot Hillegom. Het omvat zee, strand en duinen, maar ook het landinwaarts gelegen gebied van strandwallen en strandvlaktes waar veel van de buitenplaatsen op zijn gevestigd. De ambities van Hollandse Duinen zijn gericht op het ontwikkelen van een robuust natuurlijk systeem, het versterken van de gebiedsidentiteit en het ontwikkelen van een hoogwaardig recreatief netwerk van aantrekkelijke routes en gevarieerde bestemmingen. De Landgoederenzone wordt binnen het NP Hollandse Duinen gezien als een belangrijke identiteitsdrager met kansen voor verdere versterking en ontwikkeling. Voor het schaalniveau van de Erfgoedlijn als geheel biedt samenwerking en afstemming met het NP Hollandse Duinen dan ook kansen om gezamenlijke doelen te bereiken.

3 Opgave

De afgelopen 8 jaar is er werk gemaakt van het verder ontwikkelen van de Erfgoedlijn Landgoederenzone aan de hand van ambities zoals geformuleerd in het rapport Hollands Buiten. Via een enquête, interviews en een analyse van de gerealiseerde projecten is een beeld gevormd van de oogst tot nu toe. Aan de hand daarvan is aan te geven waar er nog opgaven liggen, in het verlengde van Hollands Buiten.

Daarnaast zijn er nieuwe ontwikkelingen waar de Erfgoedlijn zich toe dient te verhouden. Ontwikkelingen met mooie kansen, maar mogelijk ook bedreigingen.

3.1 Oogst 8 jaar Hollands Buiten

In het ambitiedocument voor de Erfgoedlijn uit 2016 (Hollands Buiten) werden twee uitdagingen benoemd die nog steeds onverkort van kracht zijn:

- Het erfgoed behouden voor de toekomst. Bescherming in beleid, restauratie, economische dragers, besef/kennis van historische waarde bij (groen)beheer.
- Vergroten van de recreatieve betekenis van de landgoederen, maar zonder afbreuk te doen aan de kwaliteiten.

In de uitwerking daarvan zijn destijds vijf ambities geformuleerd:

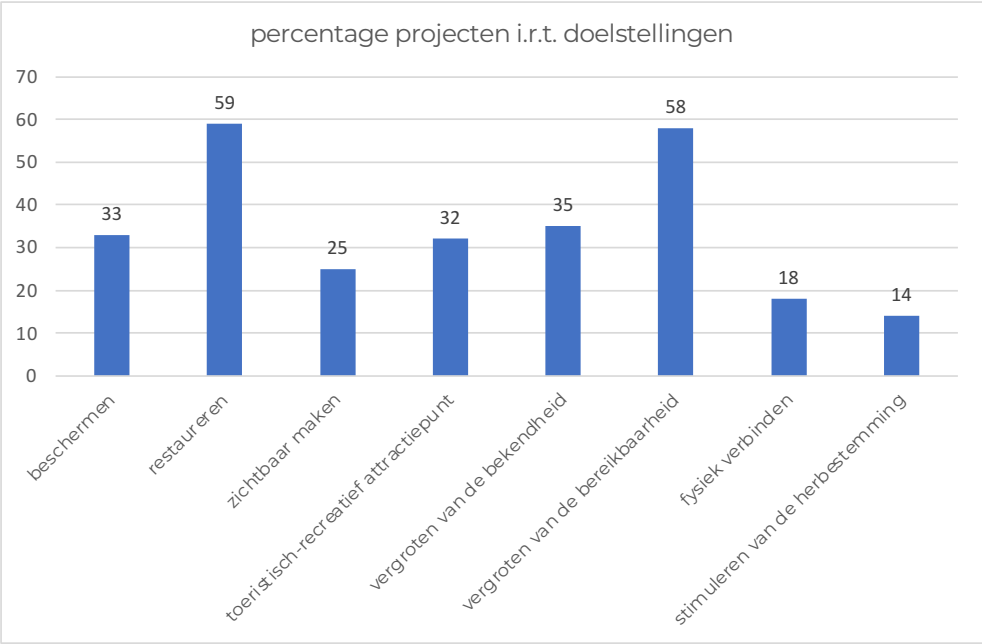
1. Versterken van het landgoederenlandschap als geheel.
2. Versterken van de diversiteit tussen de 4 gebiedsdelen binnen de Landgoederenzone (*Bollenstreek, Leiden e.o., Rijswijk-Voorburg, Den Haag-Wassenaar*).
3. Realiseren van passende herbestemmingen.

4. Verhogen van de beleefbaarheid en het vermaakgehalte.
5. Vergroten van de herkenbaarheid en het draagvlak.

Gerealiseerde projecten

Initiatiefnemers kunnen projectvoorstellen indienen om voor subsidie in het kader van de Erfgoedlijn in aanmerking te komen. In het proces van honorering van projectvoorstellen werkt de Erfgoedtafel Landgoederenzone met een beoordelingskader. Hierin worden de volgende zaken gewogen: de cultuurhistorische waarde, samenhang, beleefbaarheid, urgentie, sociaal-maatschappelijke meerwaarde, zelfredzaamheid, fysiek project, aansluiting Erfgoedlijnen en andere ontwikkelingen, cofinanciering, kwaliteit projectplan en het oordeel van Erfgoedtafel.

In de periode 2013-2022 zijn er in het kader van de Erfgoedlijn Landgoederenzone in totaal 170 van dergelijke projecten gerealiseerd.

jaar	subsidie	co-financiering
2013	1.349.416	2.208.678
2014	1.102.182	973.904
2015	1.362.969	1.650.234
2016	967.233	2.571.985
2017	1.358.775	1.815.836
2018	1.905.771	2.925.021
2019	1.104.675	1.474.509
2020	812.141	934.054
2021	1.101.355	996.415
2022	670.793	805.294
Totaal	€11.735.310	€16.355.930

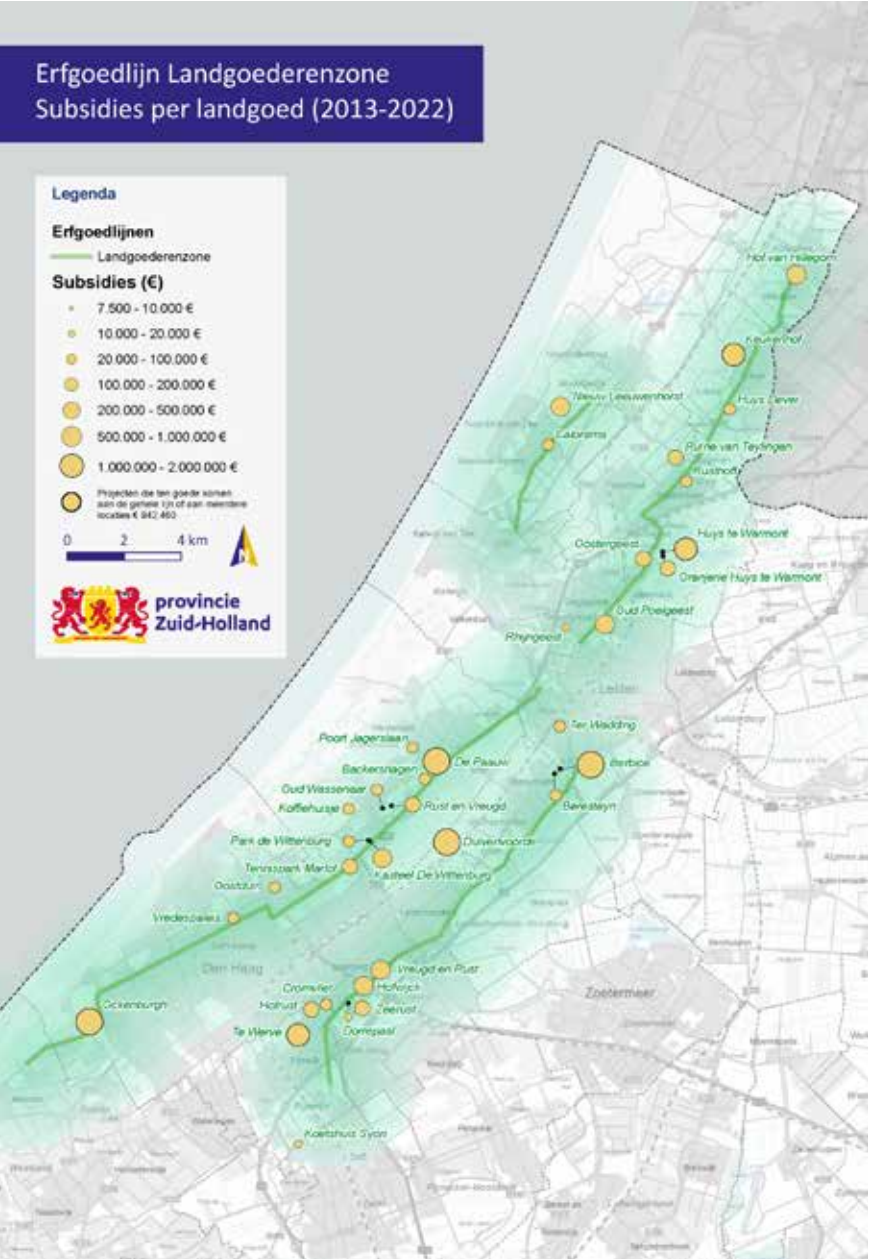
Overzicht subsidies en co-financiering Erfgoedlijn Landgoederenzone 2013-2022

Bovenstaand overzicht geeft weer in welke mate deze projecten hebben bijgedragen aan de provinciale doelstellingen voor de Erfgoedlijnen.

Een project kan op meerdere doelstellingen scoren. Restauratie en vergroten van de bereikbaarheid scoren hierbij het hoogst met net iets minder dan 60%. Fysiek verbinden en stimuleren van herbestemming scoren het laagst.

In totaal zijn er 37 locaties geweest met minstens 1 project (soms in meerdere jaren in fasen aangevraagd). 7 projecten hadden een regionaal karakter en 16 initiatieven hadden betrekking op de gehele lijn.

In de periode 2013-2022 is er in totaal ruim € 11,7 miljoen aan subsidie voor projecten in het kader van de Erfgoedlijn Landgoederenzone verstrekt.

Resultaten onder noemer ‘behouden voor de toekomst’

Restauratie

Er is al een flinke stap gemaakt met restauratie en herstel van verschillende landgoederen en daarmee ligt er een stevige basis voor de Erfgoedlijn. Maar het werk is nog niet gedaan en er blijft een opgave voor de komende jaren, met meer nadruk op het groen. Binnen het rood is een goede slag gemaakt, met name voor wat betreft de rijksmonumenten, maar er is nog wel een flinke opgave binnen niet rijksbeschermd maar wel karakteristiek gebouwd erfgoed.

Economische dragers

Voor een duurzame instandhouding van de landgoederen is het van belang dat het kostbare beheer en onderhoud gefinancierd kan worden. Zonder goed beheer blijft de kwaliteit niet in stand en dreigt verval. Om dit te voorkomen zijn structurele middelen nodig. Nieuwe functies kunnen daaraan bijdragen mits de kwaliteit van het landgoed daarmee niet wordt geschaad.

De afgelopen jaren zijn er op zo’n 15 buitenplaatsen projecten gerealiseerd waarbij het creëren van nieuwe of het bestendigen van bestaande economische dragers centraal stond. Vaak ging het hierbij om meerdere projecten per buitenplaats. Zo zijn er diverse oranjerieën, koetshuizen en andere bijgebouwen gerestaureerd en geschikt gemaakt voor o.a. horeca en zaalverhuur. Ook zijn landhuizen of bijgebouwen geschikt gemaakt voor bewoning, kantoor of vergaderingen en evenementen.

Deelnemende landgoederen

Niet alle landgoederen en buitenplaatsen ‘doen mee’ met de Erfgoedlijn. In totaal hebben 37 van de 88 locaties de afgelopen jaren projecten gerealiseerd in het kader van de Erfgoedlijn. Met enige regelmaat komen nieuwe locaties aan tafel, waarbij opvalt dat voor locaties in gemeentelijk bezit de activerende rol van buurt- en belangenverenigingen hierbij een rol speelt. Voor particuliere eigenaren lijkt met name de beleefbaarheid (bijvoorbeeld door openbare toegankelijkheid) die als subsidievoorwaarde geldt, daarbij een obstakel.

Resultaten onder noemer ‘betekenis vergroten’

De betekenis van de Landgoederenzone is gegroeid. Het is letterlijk en figuurlijk op de kaart gezet. Er is een stevig netwerk rondom de Erfgoedtafel ontstaan en er is inmiddels al een groot aantal projecten gerealiseerd. De betekenis is ook onderkend in het kader van het Nationaal Park Hollandse Duinen (i.o.) waarbij de Landgoederenzone als één van de identiteitsdragende van het park wordt gezien.

De toeristisch-recreatieve profilering met het ‘merk’ Hollands Buiten is (nog) niet goed uit de verf gekomen. Geconstateerd is dat dit lastig is omdat de deelnemers drijven op vrijwilligers en hun handen vol hebben aan hun eigen PR. Een eigen website van de Landgoederenzone is onder de naam Hollands Buiten gelanceerd, maar bleek niet goed gebruikt te worden. Gebrek aan actieve promotie en het up-to-date houden door te leveren input vanuit de verschillende deelnemers waren daarbij struikelblokken. In 2022 is daarom de website van Hollands Buiten (samen met vele andere eigenstandige

erfgoedwebsites) ondergebracht bij de publiekssite van het Erfgoedhuis. De site van Hollands Buiten (www.hollandsbuiten.nl) linkt nog wel door naar deze publiekssite en alle deelnemende locaties hebben hier een eigen pagina. Het Erfgoedhuis heeft het thema landgoederen verder uitgewerkt en gevuld met verhalen en films.

Conclusie

In algemene zin kan gesteld worden dat er de laatste jaren veel werk is gemaakt van met name de restauratieopgave. Veel projecten hebben betrekking gehad op afzonderlijke landgoederen en buitenplaatsen, waarbij de nadruk lag op het herstel en restauratie van m.n. de gebouwde objecten en de laatste jaren ook veel in het groen. Daarnaast zijn er in toenemende mate projecten uitgevoerd die bijdragen aan de zichtbaarheid en herkenbaarheid, zoals ontwikkeling van routes, informatieproducten en visualisaties.

Minder goed uit de verf gekomen zijn de ambities die betrekking hadden op de versterking van het landgoederenlandschap als geheel. Zo is de transformatie van ontbrekende schakels, herstel van

verdwenen verbindingen of een herinrichting van de strandwalwegen niet aan de orde geweest. Wel is er een aantal fiets- en wandelroutes ontwikkeld. Voor de ambities op 'landschapsschaal' lijken tot op heden nog duidelijke initiatiefnemers te ontbreken.

De indeling en profilering van de vier gebiedsdelen uit het ambitiedocument blijkt in de praktijk tot nu toe eigenlijk geen rol van betekenis te spelen. Er worden vraagtekens gesteld bij nut en noodzaak van deze indeling. Er vindt wel onderlinge afstemming plaats en er zijn landgoed-overstijgende projecten, maar dit speelt eerder op het niveau van direct aan elkaar grenzende landgoederen (zoals bij Rijswijk of Wassenaar).

Op lokaal niveau is er zeker sprake van verbetering van de beleefbaarheid en het vermaakgehalte geweest; in samenhang met bijvoorbeeld restauratie en herbestemmingen op de afzonderlijke buitenplaatsen. In de praktijk blijkt daarbij relatief weinig afstemming of uitwisseling tussen de buitenplaatsen onderling: de prioriteit ligt, begrijpelijk, vooral bij de kansen die op de eigen locatie worden gezien. Van buitenplaats-overstijgende

arrangementen of verwijzing naar andere plekken in de Landgoederenzone is tot nog toe nauwelijks sprake.

Er zijn stappen gezet in het verbeteren van de herkenbaarheid van de Landgoederenzone en het vergroten van het draagvlak. Er is een website en een logo ontwikkeld en de Dag van het Kasteel wordt als gezamenlijke activiteit enthousiast opgepakt. Er wordt op dit vlak echter nog ruimte voor verdere verbetering gezien, waarbij de eerder geconstateerde obstakels (beperkte tijd en capaciteit deelnemers) met betrekking tot de marketing belangrijke aandachtspunten zijn. Mogelijk biedt een samenwerking met het Nationaal Park Hollandse Duinen hier kansen.

Samenvattend:

- Continuering op inzet behoud erfgoed door restauratie / herstel (daar waar nog nodig) i.c.m. passend gebruik (als economische drager). Onderzoeken hoe de niet-rijksmonumenten kunnen worden ondersteund bij hun herstel en onderhoudsbehoefte.
- Sterkere inzet op versterking van de Landgoederenzone als geheel: zoeken naar allianties / trekkers en het betrek-

ken van nog ontbrekende buitenplaatsen.

- Loslaten van de indeling in vier deelgebieden en inzetten op het versterken van onderlinge ruimtelijke en functionele samenhang op een ander, meer lokaal schaalniveau (zie 2.2).
- Verder verbeteren van de beleefbaarheid en vermaakgehalte van de Landgoederenzone als geheel door meer onderlinge afstemming en uitwisseling.
- Verder verbeteren van de herkenbaarheid en (digitale) vindbaarheid van de Landgoederenzone.

3.2 Kwaliteitsslag

Sinds het concept van de Erfgoedlijnen is geïntroduceerd, is door verschillende partijen gereflecteerd op de (tussentijdse) resultaten van deze nieuwe benadering. Zo wordt er een periodieke monitor uitgevoerd (Tympaan / Kurtosis) en zijn er adviezen van de provinciaal adviseur ruimtelijke kwaliteit (PARK) uitgebracht met aanbevelingen. Rond het thema 'inclusiviteit' is een verkenning uitgevoerd (Motivaction) met verbetersuggesties voor de Erfgoedlijnen. Sommige aanbe-

velingen en suggesties zijn in de loop der tijd al opgepakt, andere vragen nog om een vervolg. Voor de Erfgoedlijn Landgoederenzone zijn met name de volgende zaken relevant om te betrekken bij de nieuwe koers:

- Meer eenheid in communicatie en marketing van de Landgoederenzone als geheel voor een betere herkenbaarheid (Monitor).
- Meer aandacht besteden aan de immateriële kant van het erfgoed: de (menselijke) verhalen achter de plek en het gebruik en de betekenis ervan (Monitor).
- Meer aandacht voor inclusiviteit: rekening houdend met verschillende perspectieven en invalshoeken, diverse doelgroepen, fysieke toegankelijkheid etc. (Motivaction).
- Aansluiting zoeken bij nieuwe ontwikkelingen en programma's in de omgeving (PARK).
- Onderzoeken of aansprekende 'boegbeelden' bij kunnen dragen aan versterking van de lijn en de herkenbaarheid en een ambassadeursrol kunnen vervullen (PARK).
- Uitwisseling tussen de Erfgoedlijnen onderling organiseren: leren van elkaar (PARK).

3.3 Nieuwe opgaven

Een aantal (nieuwe) ruimtelijke ontwikkelingen heeft mogelijk consequenties voor de Landgoederenzone. Deze ontwikkelingen kunnen kansen bieden, maar er zijn ook mogelijke knelpunten.

Verstedelijking & recreatie

De druk op de ruimte is groot in dit deel van de Randstad. De Landgoederenzone bevindt zich in één van de meest dichtbevolkte delen van ons land. Ruimte is schaars en de opgave voor woningbouw is groot. Naast intensivering van het bestaande stedelijk gebied wordt daarbij ook steeds gekeken wat mogelijkheden zijn voor extra woningen op andere locaties.

Onderhoud en instandhouding van landgoederen is een kostbare zaak en het realiseren van extra woningen kan mogelijk een belangrijke kostendrager zijn. Tegelijkertijd is er een risico dat door nieuwbouw de bijzondere kwaliteiten van het landgoed geweld wordt aangedaan.

Met de groei van de steden en de bevolking in dit deel van het land neemt ook de behoefte aan kwalitatief hoogwaardige groene ruimte toe als uitloopgebied

en ademruimte. De Landgoederenzone vervult daar een belangrijk rol bij: de landgoederen vormen aantrekkelijke groene ruimtes voor wandelaars en fietsers en maken deel uit van de dagelijkse leefomgeving van velen. De historische routes over de strandwallen en langs de trekvaarten vormen daarbij mogelijk aantrekkelijke verbindingen tussen stad en land. Plaatselijk kan dit ook tot een (te) grote druk op locaties leiden, zeker wanneer er sprake is van kwetsbare historische en/of groene kwaliteiten.

Nationaal Park Hollandse Duinen

In het gebied van de Landgoederenzone is het initiatief genomen om te komen tot een Nationaal Park 'nieuwe stijl'. Onder de naam Nationaal Park Hollandse Duinen werkt een groot aantal gebiedspartijen (ca 50) samen aan het doel de bijzondere natuur, het landschap en cultureel erfgoed in het gebied beter te ontwikkelen en te beschermen. Hierbij gaat het om de bescherming en versterking van de waardevolle natuur, bijvoorbeeld door de realisatie van groene buffers en ecologische verbindingen. Maar ook om versterking van de recreatieve kwaliteit binnen het gebied, op een manier waarbij de kwetsbare gebieden worden ontzien,

o.a. door recreatieve zonering met behulp van strategisch gesitueerde 'parkways' en 'parkpoorten'. Daarnaast is versterking van de gebiedsidentiteit een belangrijke doelstelling. Daarbij spelen de landgoederen een belangrijke rol en zijn zij benoemd als een van de belangrijke identiteitsdragers in de visie (Landschapsstrategie, 2020). Versterking van de Landgoederenzone is benoemd als één van de strategische projecten. In het Uitvoeringsprogramma NP Hollandse Duinen 2021-2025 staat daarover:

'We versterken de regionale samenhang en landschappelijke en recreatieve kwaliteit van de landgoederen in Hollandse Duinen. Dit maakt de landgoederen tot een volwaardige bestemming binnen het nationaal park, waar bezoekers kunnen genieten van een bijzondere combinatie van historie, cultuur, natuur en rust. Hierbij wordt samengewerkt met de provinciale Erfgoedlijn Landgoederenzone.'

Daarmee is er een belangrijk raakvlak met de ambities van de Erfgoedlijn. Dit biedt kansen; o.a. op het gebied van PR en het versterken van de bekendheid van de Landgoederenzone. Maar de ambities voor spreiding van de recreatieve druk ter ontlasting van de kwetsbare duinen kan

echter ook tot gevolg hebben dat de druk op de Landgoederenzone toeneemt. En ook hier geldt dat de draagkracht van de locaties beperkt is. De opgave is hier een goede balans in te vinden met elkaar.

Klimaat

Het veranderende klimaat stelt nieuwe eisen aan de inrichting van stad en landschap. De extremen worden groter: met hogere pieken qua temperatuur, regenval en droogte bijvoorbeeld. Het groene lommerrijke karakter van de landgoederen draagt bij aan het tegengaan van hittestress in de stedelijke omgeving. Sommige landgoederen kunnen een bijdragen leveren aan een meer klimaatrobuste inrichting van het watersysteem, bijvoorbeeld door realisatie van waterberging. Tegelijkertijd kan het waardevolle groen op de landgoederen ook te lijden hebben van klimaatschade, bijvoorbeeld als gevolg van langdurige droogte. Mits op een goede manier vormgegeven en ingepast kunnen wateropgaven van het Hoogheemraadschap en Dunea bijdragen aan versterking van de Landgoederenzone. Maatwerk is hierbij echter geboden en de kansen zullen met ontwerpend onderzoek verkend moeten worden.

Daarbij is betekenisvol dat de Erfgoedlijn een bijdrage heeft geleverd aan het landelijke kennisprogramma Klimaatrobuuste Buitenplaatsen van de Stichting Kasteelen, Buitenplaatsen en Landgoederen. Dit heeft al veel nuttige informatie voor beheerders en gemeenten opgeleverd (zie: www.skbl.nl).

Biodiversiteit

De biodiversiteit staat onder grote druk en loopt achteruit. Maatregelen zijn nodig om de kwaliteit van de natuur te herstellen en versterken. Landgoederen en buitenplaatsen spelen een belangrijke rol in het natuurnetwerk van de provincie: veel van de terreinen zijn als natuurgebied beschermd en in hun onderlinge samenhang vormen ze een belangrijke ecologische structuur.

Er liggen kansen om de biodiversiteit verder te versterken, bijvoorbeeld door aanpassingen van het beheer. Ook kunnen groenstructuren van de landgoederen bijdragen aan het verder versterken van ecologische verbindingzones.

Aanpassingen in het beheer van de landgoederen kan echter op gespannen voet staan met de cultuurhistorische waarde van het gebied en ook van de beleef- en herkenbaarheid voor bewoners en bezo-

kers: daar waar meer cultureelrijke en formele beplantingsstructuren en terreininrichtingen karakteristiek zijn (denk aan lanen, tuinen, parken) kan een meer natuurlijk beheer een aantasting van deze waarden betekenen. Binnen de randvoorwaarden van de cultuurhistorische kwaliteiten en met behoud van voldoende leefbaarheid zijn er mogelijkheden om bij te dragen aan versterking van de natuur en kan koppeling worden gezocht met bijvoorbeeld het Zuid-Hollands Programma Landelijk Gebied en het Nationaal Park Hollandse Duinen.

Energie

Voor de transitie naar een duurzame energievoorziening is ruimte nodig voor alternatieve vormen van energieopwekking. De zoektocht naar geschikte locaties voor windturbines en zonnepanelen is daarbij een opgave van formaat. Windturbines laten zich in dit dichtbebouwde en -bevolkte gebied moeilijk inpassen en ook voor grootschalige zon-opstellingen is de Landgoederenzone vanwege de bijzondere waarden en het kleinschalige karakter niet geschikt. Op kleinere schaal zijn er wellicht meer mogelijkheden, zeker in relatie tot de verduurzamingsopgaven van de landgoederen zelf. Voor

energiebesparing en -opwekking bij monumentaal erfgoed kan niet worden volstaan met standaardoplossingen, maar is maatwerk nodig dat recht doet aan de bijzondere kwaliteiten van de locatie. In het kader van de energieopgaven is het van belang de relatie te leggen met de Regionale Energiestrategieën (RES Regio Rotterdam Den Haag en Regio Holland Rijnland).

Landbouw & voedsel

De landbouw staat voor een grote uitdaging om zich om te vormen naar een andere, meer circulaire en natuurinclusieve bedrijfsvoering. De druk op de natuur en de kwaliteit van bodem en water vraagt daarbij om een koersverandering. Maatschappelijk groeit daarbij de vraag naar gezond en duurzaam geproduceerd voedsel en ontstaan meer en meer initiatieven op het gebied van stadslandbouw. Voor sommige landgoederen geldt dat agrarische gronden deel uitmaken van het landgoed en zijn deze ontwikkelingen uiterst relevant. Hier kunnen kansen liggen in het aansluiten bij ontwikkelingen en plannen in het kader van het Programma Landelijk Gebied.

Transitie van het agrarisch gebruik kan een bijdrage leveren aan versterken van de natuur- en cultuurwaarden op het landgoed. Ook biedt het mogelijkheden

om andere, specifieke doelgroepen te bedienen. Bijvoorbeeld door de productie van (hoogwaardige) 'landgoed-producten' voor bewoners uit de directe omgeving. Ook op kleinere schaal zijn er kansen, zoals bijvoorbeeld ook blijkt uit de recente initiatieven om moestuinen op buitenplaatsen weer in gebruik te nemen.

Conclusie

De Landgoederenzone bevindt zich in een dynamische omgeving waarbij er verschillende (ruimtelijke en functionele) ontwikkelingen spelen die van invloed kunnen zijn op afzonderlijke buitenplaatsen, maar ook op de lijn als geheel. De ontwikkelingen kunnen als bedreiging worden gezien, maar bieden in veel gevallen ook juist kansen, mits ze op een goede manier worden aangewend. Voor de Landgoederenzone is het van belang scherp te krijgen waar de kansen zich voordoen en op welke manier dit kan bijdragen aan de eigen ambities. Door een bijdrage te leveren aan actuele opgaven kan de Landgoederenzone haar maatschappelijke relevantie versterken en het draagvlak voor behoud vergroten. Ook ontstaan er mogelijk kansen om gebruik te maken van alternatieve financierings- en realisatiemogelijkheden door aansluiting te zoeken met ontwikkelprogramma's buiten de erfgoedwereld.

4 Koers Landgoederenzone 2030: buitengewoon erfgoed

Een grote diversiteit aan bijzondere landgoederen en buitenplaatsen vormt tezamen een unieke structuur in het landschap van de kustzone van Zuid-Holland. De inzet van de Erfgoedlijn Landgoederenzone is gericht op het duurzaam behoud, het beleefbaar maken en het beter benutten van dit buitengewone erfgoed.

Meer samenhang en verbinding

De kracht van de Erfgoedlijn schuilt in de onderlinge samenhang en verbondenheid tussen de verschillende buitenplaatsen. Samen ben je sterker en kom je verder: het brede netwerk van betrokken partijen zet zich gezamenlijk in voor een sterke en betekenisvolle Landgoederenzone.

Samenwerking en kennisuitwisseling in een open en constructieve sfeer zijn daarbij sleutelwoorden. Juist dit wordt door de deelnemers hoog gewaardeerd en als belangrijke meerwaarde van de Erfgoedlijn gezien. Iedereen die zich vanuit deze grondhouding betrokken voelt bij de Landgoede-

renzone is welkom aan de tafel.

De Erfgoedlijn is daarmee een goed voorbeeld van erfgoedparticipatie zoals bedoeld in het verdrag van Faro. Hierbij is als uitgangspunt geformuleerd dat iedereen die dat wil (en dus niet alleen de expert) recht heeft op toegang tot erfgoed en kan meebepalen wat erfgoed is en hoe er mee wordt omgegaan.

De onderlinge verbinding is ook fysiek, functioneel en ruimtelijk van belang.

De buitenplaatsen delen dezelfde landschappelijke basis in de geomorfologie van de strandwallen. Ze zijn fysiek met elkaar verbonden via de lange, historische lijnen in het landschap: de strandwalwegen en (trek-)vaarten. Deze landschappelijke structuren zijn onlosmakelijk met de buitenplaatsen verbonden. Ze vormen de routes waarlangs men de buitens kan beleven en dragen bij aan het verhaal van ontstaan en ontwikkeling ervan in dit gebied.

De eerste jaren van de Erfgoedlijn hebben in het teken gestaan van een stevige restauratieopgave. De focus heeft daarbij

vooral gelegen op de afzonderlijke buitenplaatsen. Nu er op dat front een stevige basis is gelegd wil de Erfgoedlijn zich de komende jaren sterker gaan richten op de onderlinge samenhang en verbinding; een sterkere focus op de lijn als geheel en het beter positioneren van het belang en de betekenis van de Landgoederenzone.

Kernwaarden als inspiratie voor de toekomst benutten

Buitenplaatsen zijn geworteld in het landschap en hebben een rijk verleden. De buitenplaatsen zoals we ze nu kennen zijn het resultaat van een lange ontwikkelingsgeschiedenis. Een geschiedenis waarin verschillende kernwaarden als rode draden steeds terugkeren en die inspiratie kunnen bieden voor de toekomst. Met de koers voor de Erfgoedlijn Landgoederenzone sluiten we aan bij deze waarden en zien ze als leidraad voor de toekomstige ontwikkeling en als inspiratie voor de omgang met nieuwe opgaven.

Landgoed en Kasteel Duivenvoorde

Kernwaarden als inspiratie voor de toekomst

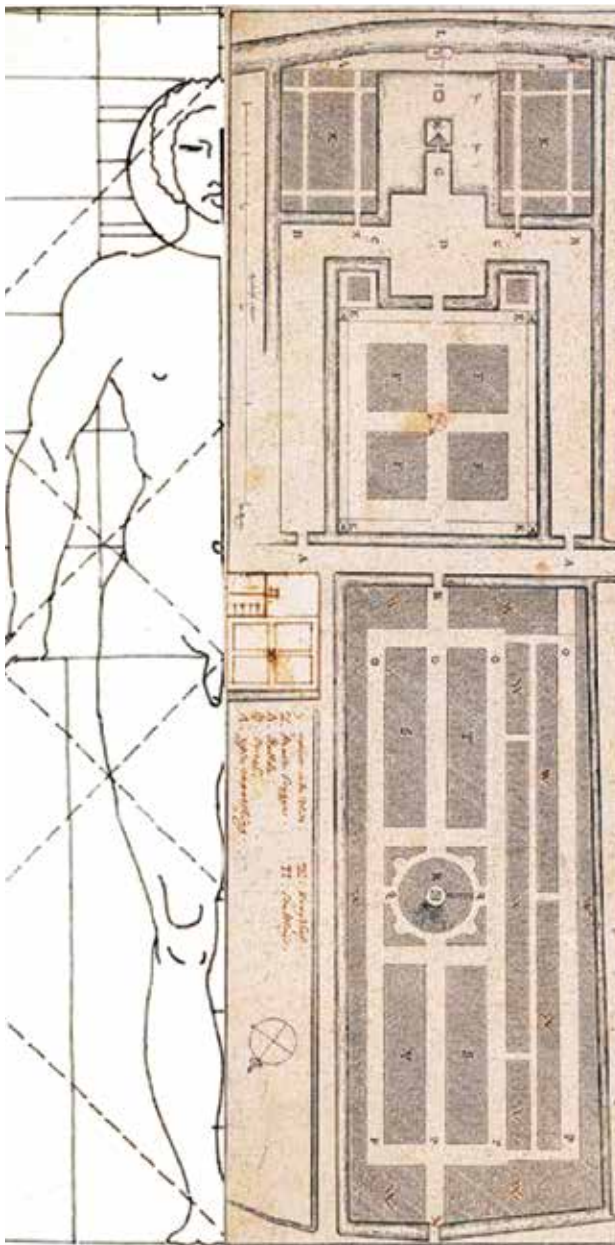
Landschap van allure

De Landgoederenzone heeft zich ontwikkeld tot een landschap van allure. Een gebied met een grote cultuurhistorische rijkdom, ook omdat de lat vaak hoog werd gelegd. Een buitenplaats verschaft status en de uitstraling van huis en tuin diende dat te weerspiegelen. Dat resulteerde in veelal hoogwaardige architectuur en interieur, vaak in samenhang ontworpen met fraaie tuin- en parkaanleg.

Om recht te doen aan deze bijzondere erfenis is het van belang dat deze uitstraling behouden blijft. Voor het bestaan betekent dit een inzet op behoud en zonodig terugbrengen van de hoogwaardig kwaliteit en uitstraling van huis en park. Maar ook voor nieuwe ontwikkelingen dient een hoog kwaliteits- en ambitieniveau als leidraad om de allure en de cultuurhistorische waarden te behouden en zo mogelijk te versterken.

Bezoekerspaviljoen Hof van Duivenvoorde, 70F Architecture

Huygens' Hofwijck

Specifieke buitenplaatsbeplanting: stinzenflora

Kernwaarden als inspiratie voor de toekomst

Symbiose tussen natuur en cultuur

Buitenplaatsen en landgoederen zijn plekken waar natuur en cultuur hand in hand gaan. Juist de samenhang tussen 'rood' en 'groen' bepaalt het karakter van de buitenplaats. Huis, tuin en park zijn veelal in samenhang ontworpen en zo onlosmakelijk met elkaar verbonden. Deze samenhang tussen huis en tuin dient als uitgangspunt voor nieuwe ontwikkelingen centraal te staan.

Het groen zoals dat is aangelegd voor de buitenplaatsen vervult nu een belangrijke rol als waardevolle ecologische structuur, zowel binnen de stad als daarbuiten. De huidige natuurwaarden hangen samen met de omvang van de gebieden, de relatieve rust en de ouderdom van het groen. Natuur op de buitenplaatsen

is het resultaat van aanleg en ontwerp en heeft daarmee een culturele grondslag. Bij kansen die zich voordoen de natuurkwaliteit van de landgoederen verder te versterken is het van belang het unieke karakter, de eigen identiteit, van de buitenplaats als leidraad te nemen en recht te doen aan de cultuurhistorische waarden van het tuin- en parkontwerp. Vergroten van de biodiversiteit op de buitenplaatsen kan daarbij hand in hand gaan met herstel of vernieuwing van de parkaanleg, bijvoorbeeld door bloemrijke weides te combineren met terug te brengen zichtlijnen, het ontwikkelen van soortenrijke zoom-mantel vegetaties langs nieuwe bosranden of het toevoegen (of terugbrengen) van meer soortenrijke beplanting bij parkherstel.

Theekoepel langs de Vliet, Balthasar Jooss, 1824

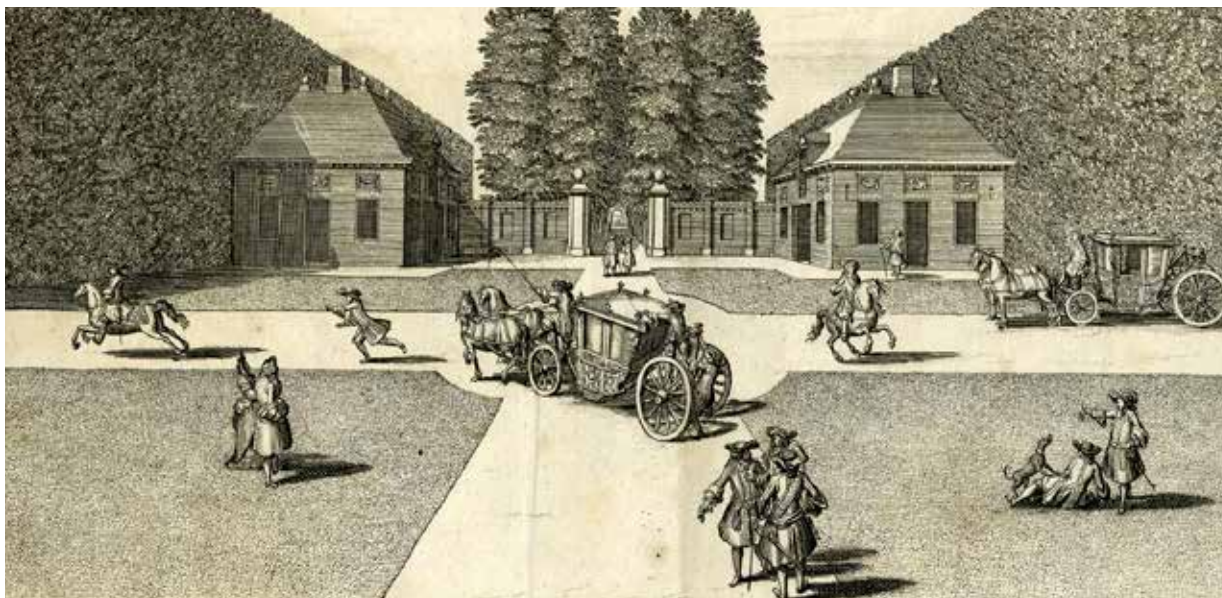
Fietsen langs landgoederen in Wassenaar

Kernwaarden als inspiratie voor de toekomst

De lusthof: ademruimte buiten de stad

De buitenplaats is van oudsher een plek om te ontsnappen aan de hectiek van de stad. Een plek van rust en ruimte, om te ontspannen en te genieten van natuur en landschap. Ook vandaag de dag vervult de Landgoederenzone een dergelijke functie, en nu niet alleen voor de bewoners van de buitenplaats zelf, maar juist ook voor de vele mensen die in de directe omgeving wonen. In de loop der tijd is het gebied achter de duinen uitgegroeid tot een uitgestrekt stedelijk landschap waar een miljoen mensen wonen. De druk op de ruimte is groot en de behoefte aan groen, natuur en recreatie navrant. De Landgoederenzone vertegenwoordigt in dit volle verstedelijkte gebied

een grote waarde als ademruimte voor de stad: ruimte om te wandelen, fietsen en varen. Het draagt daarmee direct bij aan de kwaliteit van de leefomgeving. Het versterken van deze functie draagt bij aan het creëren van draagvlak en herkenbaarheid van de Landgoederenzone. Tegelijkertijd is het van belang de draagkracht van het gebied niet te overschrijden. De beleving van rust en ruimte en de bijzondere cultuurhistorische en natuurlijke kwaliteiten mogen als 'unique selling points' van de Landgoederenzone niet aan een te grote druk bezwijken. Een goede zonering van recreatief gebruik is daarvoor noodzakelijk.

Clingendael, gravure

Viervoetersbuffet, Backershagen, Jeronimus van Pelt, 2022

Kernwaarden als inspiratie voor de toekomst

Plaats van ontmoeting & vermaak

De buitenplaats is van oudsher een plek van ontmoeting. Plek voor feesten en activiteiten, maar ook voor overleg, diplomatie en reflectie. Mensen van verschillende culturen en achtergronden kwamen hier bij elkaar. Buitenplaatsen kunnen zich ook vandaag de dag meer ontwikkelen tot ontmoetingsplekken van maatschappelijke betekenis. Voor de Landgoederenzone als geheel en de individuele buitenplaatsen daarin is dit van belang om een sterkere binding met de omgeving te creëren.

Veel buitenplaatsen zijn afhankelijk van de inzet van vrijwilligers. Een actieve gemeenschap die zich bekommert om de buitenplaats biedt een goede basis voor duurzame instandhouding. Een versteviging van het netwerk en vergroten van de betrokkenheid van omwonenden en geïnteresseerden is daarbij van belang. Daarbij is de huidige doelgroep niet meer representatief voor de diverse Zuid-Hollandse bevolking. Om toe te werken naar een betere afspiegeling en toegankelijkheid voor nieuwe doelgroepen, moet gewerkt worden aan versterking van diversiteit en inclusie. Dit is ook van belang

voor het creëren van groter draagvlak voor instandhouding.

De Landgoederenzone bevindt zich in een bijzonder dynamische omgeving, met tal van nieuwe ontwikkelingen en opgaven die direct of indirect weerslag hebben op de kwaliteiten van het gebied. Het is in het belang van de Landgoederenzone om een stevige positie in dit krachtenveld in te nemen en de belangen en ambities goed voor het voetlicht te brengen bij andere betrokken partijen. Op onderdelen zijn strategische allianties en samenwerkingen nuttig om samen sterker te staan. Op het thema erfgoed ligt samenwerking met andere Erfgoedlijnen (m.n. Trekvaarten en Atlantikwall) voor de hand. Op het gebied van marketing en recreatieve zonering is samenwerking met Nationaal Park Hollandse Duinen kansrijk. En ten aanzien van natuur is een koppeling met het Programma Landelijk gebied en ook het NP Hollandse Duinen mogelijk kansrijk. Deelnemers aan de Erfgoedlijn zijn zelf de beste ambassadeurs en kunnen vanuit deze rol bijdragen aan een stevigere positionering van de Landgoederenzone.

Hortus Regius Honselaerdicensis

Waterpark het Lankheet, Overijssel

Kernwaarden als inspiratie voor de toekomst

De proeftuin: innovatie en experiment

Buitenplaatsen en landgoederen kennen een traditie van innovatie en experiment. Met eigenzinnige eigenaren die graag voorop wilden lopen en nieuwe ontwikkelingen, modes en uitvindingen uitprobeerden op hun landgoed. Er was van oudsher veel kennis en kunde aanwezig op de buitenplaats, zowel bij de eigenaar als de werklieden. Op de buitenplaatsen werd wetenschap bedreven (Boerhaave, Linneaus) en geëxperimenteerd met vanuit verre landen geïmporteerde planten. Ook vandaag de dag kan de Landgoederenzone zich onderscheiden door een proeftuin te zijn voor vernieuwing en innovatie. Belangrijk om daarbij ook de kennis en kunde en het vakmanschap

zoals die op de buitenplaatsen aanwezig is te borgen en te continueren.

Daar waar het gaat om actuele opgaven zoals ten aanzien van wonen, klimaat, energie en landbouw is de Landgoederenzone gezien de bijzondere waarden en het kleinschalige karakter geen plek voor grootschalige oplossingen. Maar, passend binnen de traditie van innovatie en experiment, kan de buitenplaats wel een rol spelen in het zoeken naar specifieke maatwerkoplossingen. Bijvoorbeeld ten aanzien van de verduurzamingsopgaven van monumenten, het klimaatrobuust maken van het groen of het benutten van moestuinen om te experimenteren met historische fruit- en groenterassen.

Formele (1775) en landschappelijke (1900) tuinaanleg, Rijswijk.

Nieuwe toevoegingen: museum (George Korsmit) en tuin (Piet Oudolf) op Voorlinden

Kernwaarden als inspiratie voor de toekomst

Levend erfgoed: ontwikkeling & continuïteit

Buitenplaatsen hebben zich altijd ontwikkeld en aangepast aan nieuwe omstandigheden. In het verleden zijn huis en tuin dikwijls meerdere malen aangepast, terreinen zijn uitgebreid of juist kleiner geworden, nieuwe functies zijn toegevoegd en andere verdwenen. De ontwikkelingen op de buitenplaatsen zijn daarmee altijd ook een spiegel van de maatschappelijke ontwikkelingen geweest.

De buitenplaatsen kennen van oudsher een gelaagde geschiedenis, met verhalen die kunnen worden opgehaald en verteld. Dit draagt bij aan de beleefbaarheid en biedt een kans om verschillende doelgroepen te bereiken.

Arcadië, paradijs op aarde: zo werden Nederlandse kastelen en landgoederen vanaf de zeventiende eeuw vaak gezien. Tot nu toe is er relatief weinig aandacht geweest voor een meer onderbelichte kant van de geschiedenis van buitenplaatsen: ze konden destijds tot bloei komen door rijkdom die vaak overzees vergaard werd in voormalige koloniën, waarbij uitbuiting

en slavernij aan de orde was. Uit recent onderzoek naar de betrokkenheid van de provincie Zuid-Holland bij het slavenrijverleden komt deze relatie met landgoederen en buitenplaatsen ook nadrukkelijk naar voren (zie: Geketend voor Hollands Glorie, 2023). Meer aandacht hiervoor doet recht aan deze complexe geschiedenis en opent de deur voor nieuwe perspectieven en samenwerkingen binnen de Landgoederenzone. Op diverse locaties is hier al een aanzet voor gegeven die we willen continueren en verder uitbouwen.

De Tweede Wereldoorlog is een andere relevante tijdslaag waarin de buitenplaatsen een belangrijke rol hebben gespeeld. Tijdens de oorlog werd een groot aantal landhuizen met hun bijbehorende gronden gevorderd. Veel huizen werden compleet verwoest. Voor de aanleg van de Atlantikwall, de Duitse verdedigingslinie langs de kust, werden bunkercomplexen en tankgrachten aangelegd wat gepaard ging met grootschalige sloop van gebouwen en het rooien van beplan-

tingen. De soms ingrijpende en tastbare gevolgen hiervan zijn nog steeds in de Landgoederenzone te ervaren. Het landelijke project 'Oorlog in Arcadië' heeft veel van deze verhalen en resultaten vastgelegd (zie: Oorlog in Arcadië 1940-1945, E. Storms, 2024).

Ten aanzien van het groen is letterlijk sprake van *levend* erfgoed: beplanting heeft zich in de loop der tijd tot volle wasdom kunnen ontwikkelen, maar vraagt uiteindelijk ook om goed beheer.

Buitenplaatsen zullen zich blijven ontwikkelen, maar zijn tegelijk gebaat bij continuïteit in gebruik en beheer. Daarbij is het van belang het goede en bijzondere te behouden en het noodzakelijke te vernieuwen op een wijze die aansluit bij het eigen karakter, het DNA, van de buitenplaats. Ontwikkeling kan zo bijdragen aan duurzaam behoud van het erfgoed: een nieuw hoofdstuk toevoegen aan het lange, soms roerige levensverhaal van de buitenplaats.

Moestuin met kweekbakken, Duivenvoorde

Villa Ockenburgh, de Kas

Kernwaarden als inspiratie voor de toekomst

Nuttig landschap: economische dragers

Op de buitenplaatsen en zeker op de landgoederen is het economisch nut altijd een belangrijke factor geweest. De productie van gezond voedsel is daarbij van oudsher een belangrijk thema. Op kleine schaal zijn dit de boomgaarden en moestuinen en op grotere schaal de agrarische gronden en bossen: naast plezier en vertier was het voor de instandhouding van het landgoed ook van belang inkomstenbronnen te hebben.

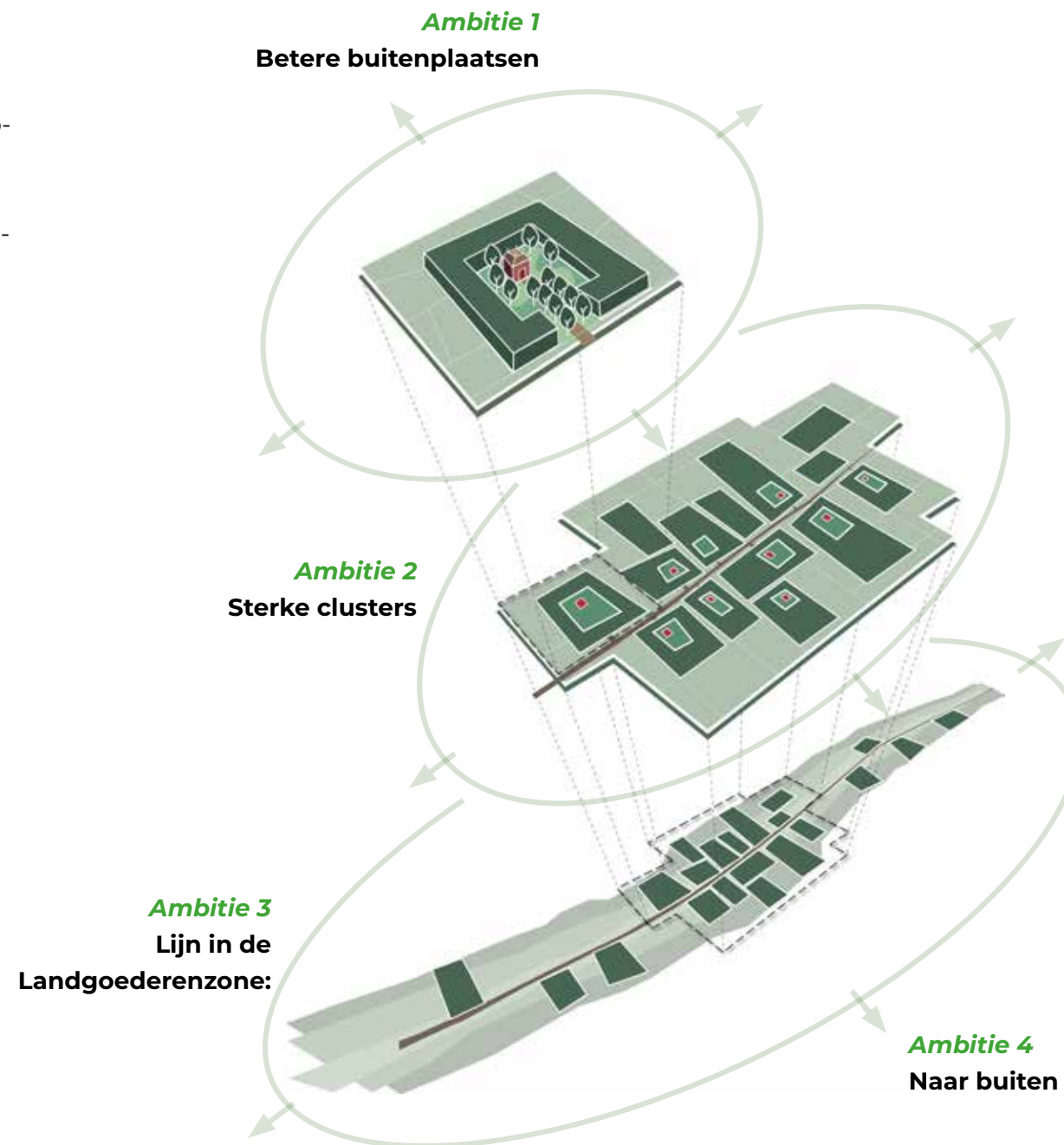
Instandhouding van landgoederen was en is een kostbare aangelegenheid. Voor een duurzame instandhouding zijn te-

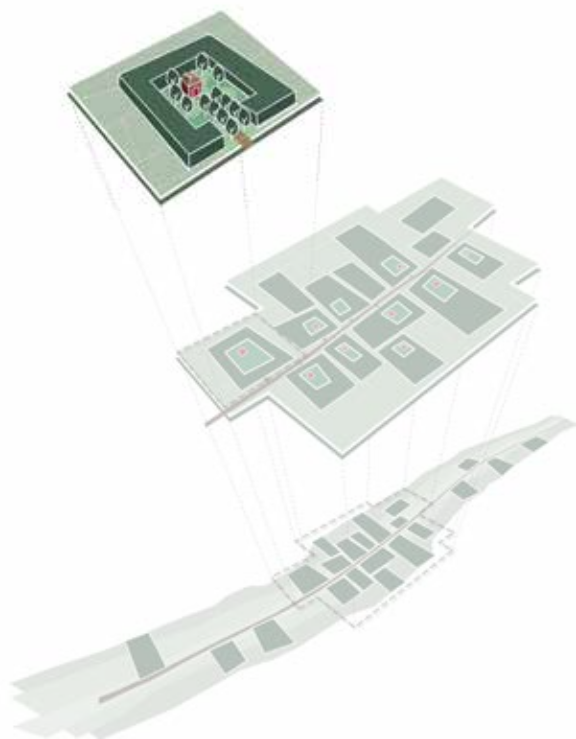
genwoordig andere economische dragers nodig. Herbestemming en nieuwe passende functies kunnen daar een belangrijke rol in vervullen. Daarbij is het echter van belang dat deze niet parasiteren op de kwaliteiten van het landgoed (of ze zelfs tenietdoen), maar juist bijdragen aan versterking van de kwaliteit en het onderscheidende karakter. De aard van de nieuwe functie (functionaliteit, type gebruik, welke claim legt dit op het gebied) en de verschijningsvorm (is het inpasbaar binnen de structuur, de historische setting) zijn daarbij bepalende factoren.

5 Ambities

Op basis van de hiervoor benoemde opgave (hoofdstuk 3) en de koers (hoofdstuk 4) is een viertal ambities geformuleerd om als Erfgoedlijn de komende jaren mee aan de slag te gaan.

Deze ambities worden in het volgende hoofdstuk verder uitgewerkt naar een programma met projecten en bijbehorende trekkers.

Ambitie 1

Betere buitenplaatsen kwalitatieve doorontwikkeling van de buitenplaatsen

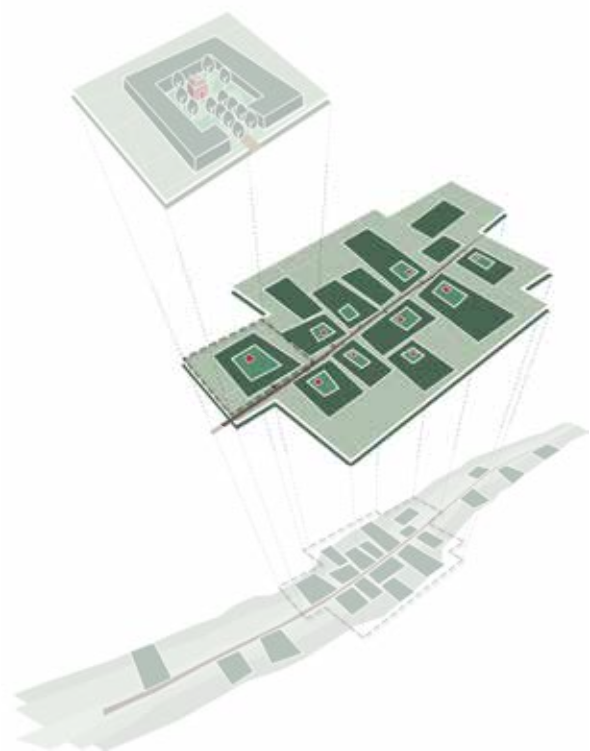
De inzet voor de komende jaren is gericht op het verder doorontwikkelen van de buitenplaatsen in de Landgoederenzone. We blijven inzetten op behoud, bescherming en restauratie van de buitenplaatsen. Daarmee wordt de lijn van de afgelopen jaren doorgezet en wordt de resterende restauratie-opgave opgepakt. De ambitie daarbij is om te kijken hoe we de projecten verder kunnen verbeteren. Een betere kennisuitwisseling en evaluatie van projecten zal daarbij behulpzaam zijn.

Bij ontwikkelingen, zoals herbestemming en nieuwe economische dragers is het uitgangspunt dat wordt aangesloten bij de kernwaarden zoals die hiervoor zijn benoemd.

De beleefbaarheid wordt versterkt door openstelling tijdens Open Monumentendag en/of de Dag van het Kasteel actief te bevorderen en als subsidievoorwaarde op te nemen bij nieuwe projecten.

Kasteel Keukenhof, niet uitgevoerd parkontwerp door J.D. jr en L.P. Zocher

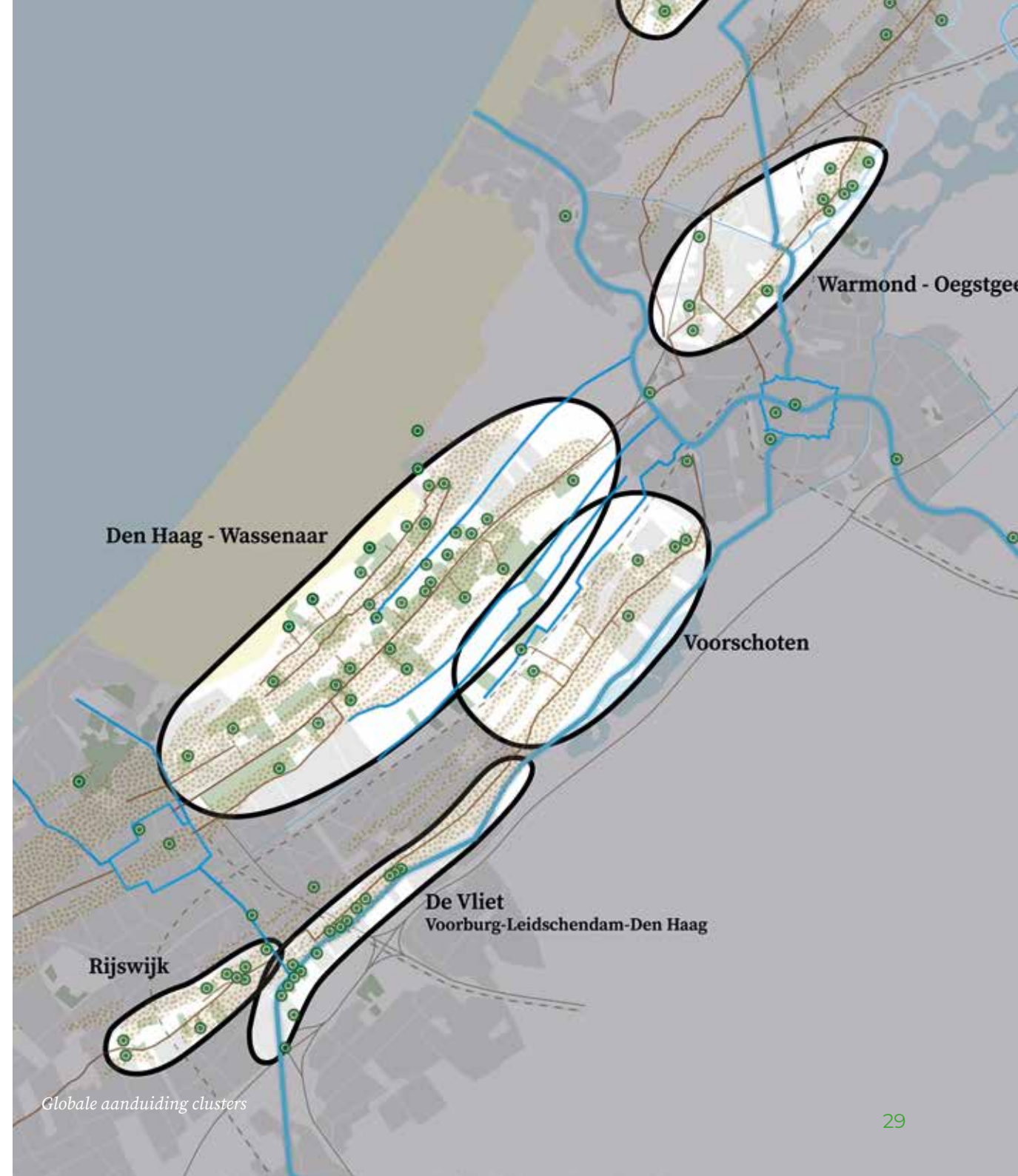

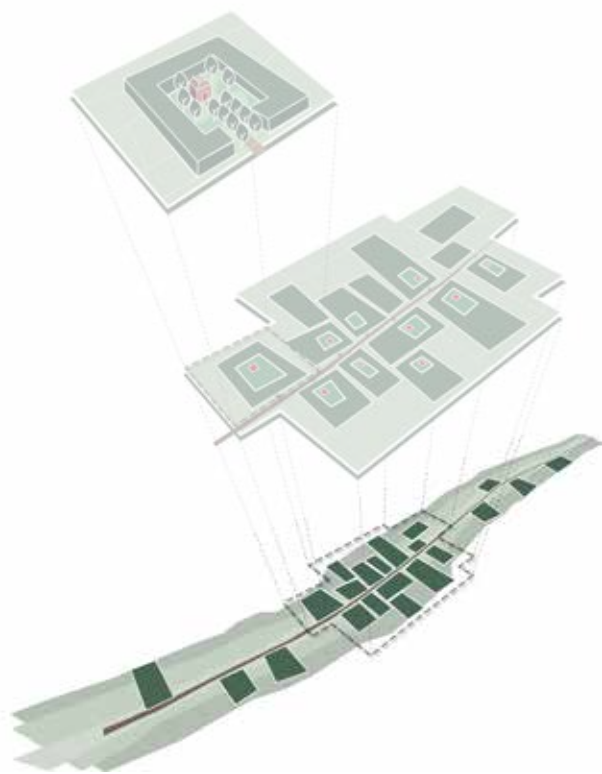
Ambitie 2

Sterke clusters

versterken van herkenbare lokale clusters van buitenplaatsen

Binnen de Landgoederenzone zijn er verschillende clusters van buitenplaatsen te onderscheiden, die zich als een ruimtelijk samenhangend geheel manifesteren. Deze clusters liggen vaak binnen één of twee gemeenten. De ambitie is deze clusters te versterken door een gezamenlijke ontwikkelvisie op te stellen en projecten in samenhang op te pakken. De clusters sluiten qua schaalniveau goed aan bij de actieradius van wandelende en fietsende bezoekers en zullen als gebied voor de recreant herkenbaar zijn. De ontwikkeling en/of versterking van fiets- en wandelroutes en het eventueel vormgeven en inrichten van 'poorten' bij aansprekende, bekende locaties, biedt mogelijkheden voor zonerings. Daarnaast biedt het schaalniveau van de clusters aanknopingspunten voor een stevige verankering binnen het gemeentelijke en regionale beleid.

Ambitie 3

Lijn in de Landgoederenzone versterken van de ruimtelijke en functionele samenhang en her- kenbaarheid van de lijn als geheel

Meer dan de afgelopen jaren zal de Erfgoedlijn zich richten op versterken van de onderlinge samenhang en de herkenbaarheid van de lijn als geheel.

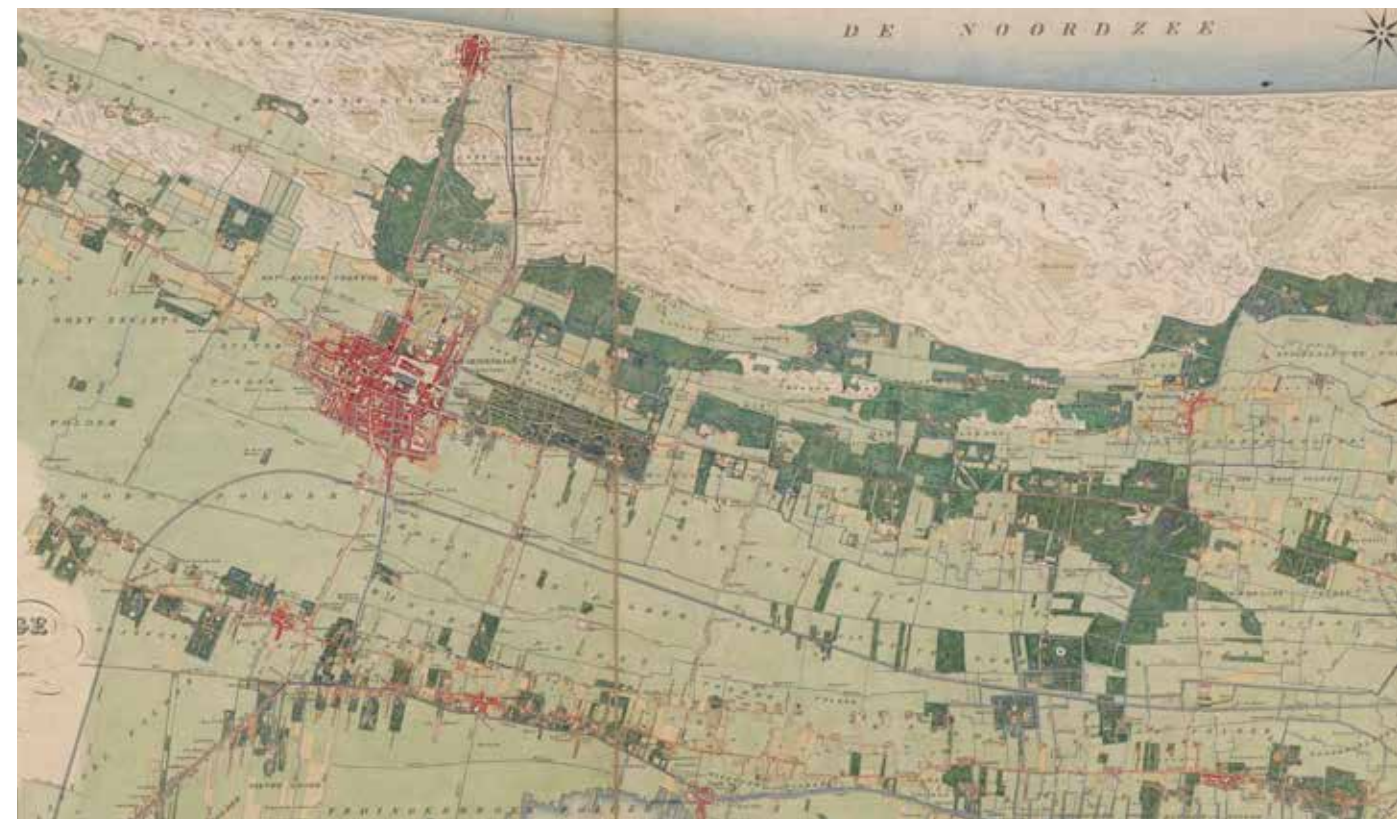
Versterken van de lijn vraagt een inspanning om nog ontbrekende en voor de samenhang belangrijke buitenplaatsen aan boord te krijgen om daarmee het netwerk te verstevigen.

Voor particuliere eigenaren lijkt het beoordelingscriterium van beleefbaarheid bij projectaanvragen een obstakel te zijn voor deelname. Onderzocht kan worden of en hoe beleefbaarheid, bij voorkeur in de vorm van publieke toegankelijkheid, te realiseren is zonder een te grote wissel op de privacy te trekken, bijvoorbeeld door een slim terrein-/route-ontwerp. Naast de projectsubsidies zijn er ook andere redenen voor deelnemers om aan te sluiten, zoals kennisuitwisseling en netwerkvorming, die mogelijk actiever onder de aandacht kunnen worden gebracht.

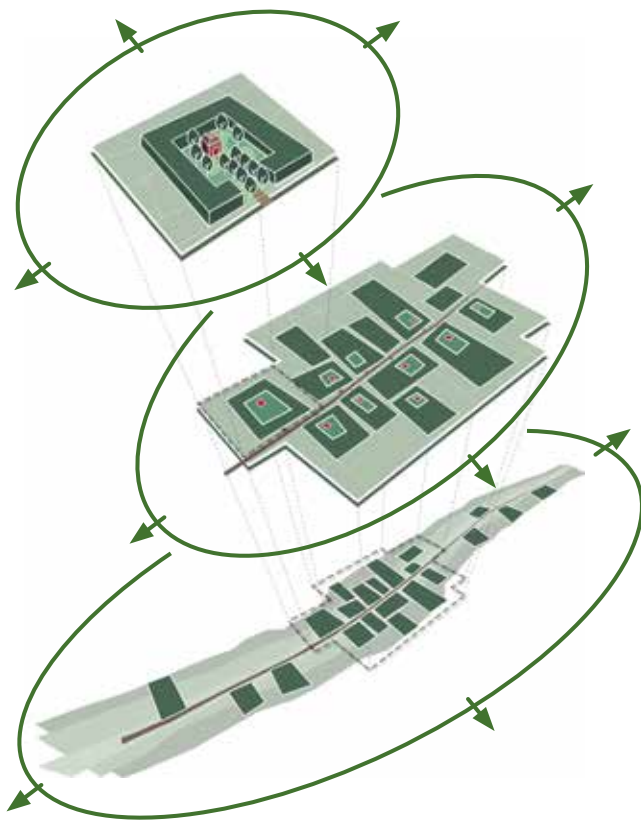
Gemeenten spelen een belangrijke rol juist daar waar het de samenhang tussen de buitenplaatsen betreft en de relatie met ruimtelijke ontwikkelingen. De ambitie is gericht op het verstevigen van de rol van de gemeenten binnen de Erfgoedlijn.

De herkenbaarheid van de Erfgoedlijn wordt versterkt door een effectieve geza-

menlijke PR en communicatie. Ingezet wordt op een verdere doorontwikkeling en verbetering hiervan, ook in gezamenlijkheid met andere Erfgoedlijnen. Daarnaast worden mogelijkheden van samenwerking op dit vlak met andere partijen (zoals Nationaal Park Hollandse Duinen) onderzocht.

Landgoederen in de Haagse regio, 1839

Ambitie 4

Naar buiten verbinding met omgeving

De Landgoederenzone bevindt zich in een dynamische omgeving waarbij tal van ontwikkelingen van andere partijen van invloed zijn. De Landgoederenzone wil binnen dit krachtenveld een stevige positie innemen en zoekt daarvoor pro-actief de verbinding met de omgeving en flankerende beleidsvelden. De gedachte daarachter is dat de Landgoederenzone vanuit haar kernwaarden bij kan dragen aan actuele maatschappelijke opgaven op het gebied van o.a. klimaat, biodiversiteit, duurzaamheid en een gezonde leefomgeving. Hiermee kan het draagvlak voor behoud en ontwikkeling worden versterkt.

Ook op economisch vlak liggen er kansen: nieuwe economische dragers voor de buitenplaatsen kunnen niet alleen bijdragen aan instandhouding van het erfgoed zelf, maar ook aan versterking van de regionale economie.

De buitenplaatsen kunnen zich nog sterker met hun omgeving verbinden door nog meer dan al gebeurd een koppeling te leggen met de (lokale) welzijnsopga-

ven, o.a. door de inzet van vrijwilligers, het actief betrekken van bewoners, scholen en geïnteresseerden rondom activiteiten op de buitenplaatsen.

Daarnaast kan de link met de omgeving verder worden verstevigd door vanuit de Erfgoedlijn te participeren in gebiedsprocessen en programma's zoals het Programma Landelijk Gebied, de Landchapstafels en het Nationaal Park Hollands Duinen.

Ook de afstemming en samenwerking

met andere Erfgoedlijnen (m.n. de Trekvaarten en Atlantikwall) sluit hierbij aan. De bestaande inzet op deze thema's wordt in de komende jaren gecontinueerd en verder versterkt en uitgebouwd. Het is hierbij van belang een balans te vinden tussen het bijdragen aan de nieuwe ruimtelijke opgaven en tegelijkertijd het benutten en uitbouwen van de kracht van de samenleving, zodat inwoners en bezoekers zich verbonden blijven voelen met de Landgoederenzone.

Jan Hendrik Weissenbruch, *de Trekvliet*, 1870

6 Programma

Als uitwerking van de ambities is een aantal projecten en acties in beeld gebracht, waar de verschillende betrokken partijen de komende jaren mee aan de slag kunnen. Hierbij wordt een tweetal categorieën onderscheiden.

Programma-onderdelen op te pakken door Erfgoedtafel Landgoederenzone

Voor de programmaonderdelen is aangegeven op welke ambities ze betrekking hebben, wie als trekker aangemerkt kan worden en welke prioriteit er door de Erfgoedtafel aan wordt toegekend. Hiermee geeft dit overzicht richting aan de wijze waarop de Erfgoedlijn zich de komende jaren verder kan versterken en ontwikkelen.

Erfgoedlijn overstijgende programma-onderdelen ter agendering bij provincie

Een aantal zaken die als kansrijk worden gezien voor invulling van de ambities is niet alleen voor deze Erfgoedlijn van belang, maar ook voor de andere Erfgoedlijnen. Daarom is een aparte categorie toegevoegd met programmaonderdelen die geadresseerd worden aan de provincie. Van deze zaken is te verwachten dat door een gezamenlijke, Erfgoedlijn-overstijgende aanpak, onder regie van de provincie, er synergie en slagkracht is te creëren die vanuit de Erfgoedlijn Landgoederenzone zelf niet realiseerbaar is.

6.1 Programma-onderdelen Erfgoedtafel

Wat	Wie	Ambitie 1 <i>Betere buitenplaatsen</i>	Ambitie 2 <i>Sterke clusters</i>	Ambitie 3 <i>Lijn in de Landgoederen- zone</i>	Ambitie 4 <i>Naar buiten</i>	Prioriteit
1 Kennisuitwisseling Verbeteren van de kennisuitwisseling door het organiseren van thema-bijeenkomsten, aansluitend bij de behoefte van de deelnemers. Gedacht kan worden aan kennisuitwisseling op thema's als verduurzaming erfgoed, groenbeheer, betrekken vrijwilligers, educatie, koloniaal verleden, diversiteit en inclusie, etc. Deelnemers kunnen hiermee van elkaar leren en van eventueel te betrekken deskundigen van buiten.	Vanuit de Erfgoedtafel samen te stellen werkgroepen, ondersteund door het Erfgoedhuis	+		+	+	1
1a Onderzoek naar wensen en behoefte van de deelnemers						
1b Organiseren themabijeenkomsten						
2 Agendering Agendering van de ambities van de Landgoederenzone bij relevante omgevingspartijen en het daarmee creëren van commitment en draagvlak. Specifiek aandacht daarbij voor het vergroten van de betrokkenheid van gemeenten, zowel ambtelijk als bestuurlijk.	Gezamenlijke verantwoordelijkheid deelnemers Erfgoedtafel met specifieke rol voorzitter i.s.m. projectleider		+	+	+	2
2a Uitnodigen van bestuurders en ambtenaren bij relevante bijeenkomsten						
2b Op clusterniveau pro-actief het gesprek aangaan met bestuurders						
2c Vervullen ambassadeursrol door deelnemers						
3 Clusterontwikkeling Versterken van de samenwerking en uitwisseling binnen clusters door verwijzing naar elkaar en het ontwikkelen van arrangementen. Kansen voor het meer promoten en waar nodig verder ontwikkelen en verbeteren van het samenhangend routenetwerk op clusterniveau (ommetjes), met entrees / opstappunten als onderdeel van een recreatieve zonering.	Gemeenten in samenwerking met betrokken buitenplaatsen		+	+		3
3a Inrichten cluster-werkgroepen gericht op uitwisseling en overleg						
3b Opstellen en/of nader uitwerken van een gemeentelijke ontwikkelvisie op clusterniveau (indien draagvlak)						
3c Uitwerken van de visie (indien van toepassing) naar concrete acties en uitvoeringsprojecten						

Wat	Wie	Ambitie 1 <i>Betere buitenplaatsen</i>	Ambitie 2 <i>Sterke clusters</i>	Ambitie 3 <i>Lijn in de Landgoederen- zone</i>	Ambitie 4 <i>Naar buiten</i>	Prioriteit
4 PR + communicatie Vergroten van het publieksbereik en de herkenbaarheid door het verder doorontwikkelen van de gezamenlijke PR en communicatie rond de erfgoedlijn.	Erfgoedhuis plus gezamenlijke verantwoordelijkheid deelnemers Erfgoedtafel. Mogelijk in te stellen werkgroep			+	+	3
4a <i>Actief communiceren, zowel intern als extern, over resultaten erfgoedlijn (nieuwsbrief, social media), met aandacht voor de kernboodschap (koers).</i>						
4b <i>Doorontwikkelen en vergroten publieksvriendelijkheid website met achtergrondinformatie (historie), activiteiten (wandel- en fietsroutes), voorzieningen (horeca, musea) en doorlinkend naar eigen sites.</i>						
4c <i>Verkennen samenwerking en afstemming op het gebied van PR en communicatie met andere partijen zoals Nationaal Park Hollandse Duinen en landschapstafel Duin Horst en Weide.</i>						
5 Kwaliteitsverbetering Periodieke evaluatie van projecten die in het kader van de erfgoedlijn worden gerealiseerd, met als doel te leren van elkaar en de kwaliteit van projecten te verbeteren.	Erfgoedtafel, deelnemers met gerealiseerde projecten	+				4
5a <i>Periodieke (jaarlijkse) presentatie aan Erfgoedtafel van enkele gerealiseerde projecten met aandacht voor 'lessons learned'</i>						
5b <i>Aanpassen en periodiek evalueren beoordelingskader gericht op kwaliteitsverbetering en focus binnen de projecten (zie ook 6.2)</i>						

6.2 Erfgoedlijn-overstijgende programma-onderdelen ter agendering bij provincie

	Wat	Ambitie 1 <i>Betere buitenplaatsen</i>	Ambitie 2 <i>Sterke clusters</i>	Ambitie 3 <i>Lijn in de Landgoederen- zone</i>	Ambitie 4 <i>Naar buiten</i>
1	Best practice projectenbank Erfgoedlijn-breed onderzoeken haalbaarheid opzetten van een projectenbank, met ‘best practises’ waar de project-resultaten van de erfgoedlijn(en) eenvoudig, digitaal zijn te raadplegen. Hiermee wordt zichtbaar gemaakt hoe welke resultaten er zijn geboekt in het kader van de Erfgoedlijnen. Tevens kan het dienen ter inspiratie en bijdragen aan het realiseren van betere projecten in de toekomst.	+		+	
2	Beoordelingskader Het stroomlijnen en deels synchroniseren van het beoordelingskader voor projectaanvragen kan bijdragen aan een kwaliteitsverbetering en focus binnen de projecten van de Erfgoedlijnen. Hiertoe zou het beoordelingskader van elke Erfgoedlijn kunnen worden gesplitst in een algemeen Erfgoedlijnen-breed deel, waarin de overkoepelende doelstellingen worden geborgd, en een erfgoedlijn-specifiek deel, ter invulling van de afzonderlijke Erfgoedtafels.	+		+	
3	Borging in gemeentelijk beleid De betrokkenheid van de gemeenten bij de Erfgoedlijnen is van groot belang zeker in relatie tot de ruimtelijke ontwikkelingen en de borging van erfgoed in de omgevingsvisies. Vanuit het Erfgoedlijnen-programma zou hierop coördinatie kunnen plaatsvinden om de gemeenten te helpen bij een goede verankering in het ruimtelijke beleid. Gedacht kan worden aan het ontwikkelen van een ‘erfgoedlijn-format’ als bouwsteen voor de gemeentelijke omgevingsvisies dat in samenspraak met de provinciaal projectleider nader gespecificeerd en op maat uitgewerkt kan worden. Voor de Landgoederenzone kan hierbij o.a. al gebruik gemaakt worden van een handreiking voor gemeenten zoals die recent door het Erfgoedhuis (i.s.m. MOOI Noord-Holland) is opgesteld. In dit kader kan ook overwogen worden regio-specifieke bijeenkomsten voor ambtenaren te organiseren / agenderen.		+	+	+
4	Erfgoedlijncommunicatie Voor de herkenbaarheid en zichtbaarheid van de resultaten van de Erfgoedlijnen is het van belang actief te communiceren, zowel intern als extern. Voor de deelnemers aan de Erfgoedtafels is het organiseren van een goede gezamenlijke PR en communicatie lastig vanwege gebrek aan capaciteit en expertise. Door dit erfgoedlijn-breed op te pakken kan er naar verwachting een grote kwaliteitsslag gemaakt worden, waardoor het publieksbereik kan worden vergroot en de continuïteit beter gewaarborgd.			+	+
5	Uitwisseling tussen de lijnen Er valt veel te leren en inspiratie op te doen door het organiseren van uitwisseling tussen Erfgoedlijnen. Vanuit de tafels zijn op eigen initiatief al enkele uitwisselingen geweest die als zeer waardevol zijn ervaren. Een meer structurele uitwisseling tussen de lijnen door middel van thema-bijeenkomsten, gezamenlijke tafels en excursies draagt bij aan versterking en verankering van het concept van de Erfgoedlijnen.			+	+

7 Proces & organisatie

Om efficiënt werk te maken van de ambities zijn enkele aanpassingen in de werkwijze en organisatie van de Erfgoedlijn gewenst.

Samenstelling

Qua samenstelling is geconstateerd dat het netwerk verstevigd kan worden met een betere participatie van met name de particuliere eigenaren. Het actief benaderen van deze doelgroep verdient aanbeveling. Voor particuliere eigenaren lijkt de subsidievoorwaarde van beleefbaarheid een obstakel om deel te nemen. Door het gesprek met deze groep aan te gaan kan worden verkend of er wellicht niet toch (meer) mogelijkheden zijn om beleefbaarheid te combineren met privacy. Daarnaast is het ook belangrijk naar deze groep te onderstrepen dat de waarde van deelname aan de Erfgoedtafel niet alleen schuilt in de subsidiemogelijkheden, maar zeker ook in de netwerkvorming en mogelijkheden van kennisdeling. Dit aspect verdient actiever gecommuniceerd te worden en wint ook aan kracht als er, zoals in dit koersdocument wordt voorgesteld, de komende

periode steviger wordt ingezet op kennisuitwisseling.

Ook is het van belang de gemeentelijke vertegenwoordiging te verstevigen. Het verdient aanbeveling om vanuit de Erfgoedlijn de gemeentelijke betrokkenheid bestuurlijk te agenderen. Er loopt momenteel een onderzoek naar de capaciteit bij gemeentes om taken ten aanzien van erfgoed (i.h.k.v. nieuwe Omgevingswet) naar behoren in te kunnen vullen. Mogelijk biedt dit op termijn extra ruimte.

Er is nog een flink aantal buitenplaatsen in gemeentelijk bezit die tot op heden nog geen rol hebben gespeeld binnen de Erfgoedlijn. Een grotere actieve betrokkenheid van gemeenten kan dan ook bijdragen aan het verder vergroten van het aantal deelnemende buitenplaatsen.

Werkwijze en bijeenkomsten

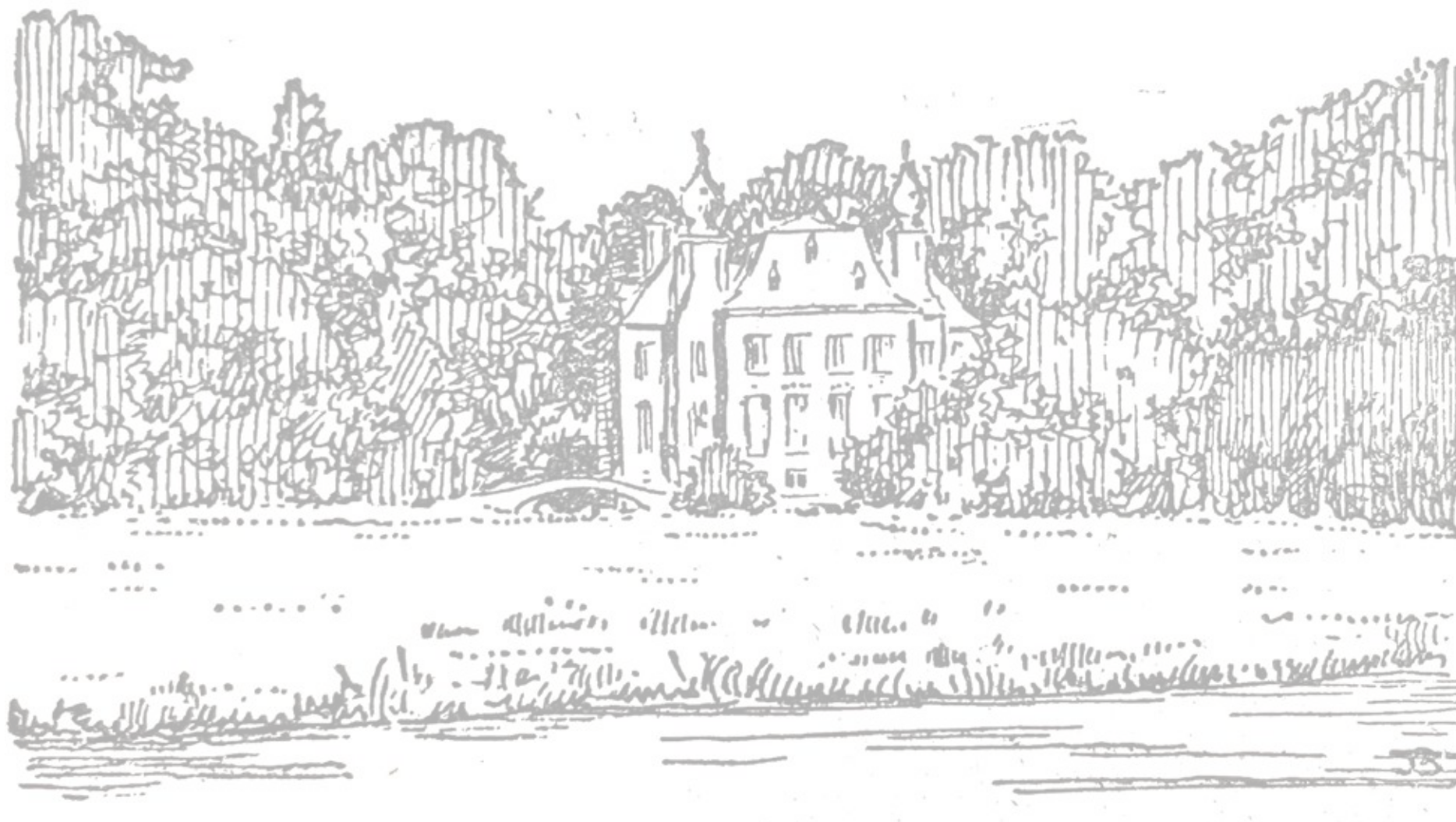
Kennisuitwisseling en kunnen leren van elkaar is van grote meerwaarde voor deelnemers. Naast de reguliere Erfgoedtafels zouden meer thematische bijeenkomsten daarbij van waarde kunnen zijn.

Rond een specifiek thema, zoals bijvoorbeeld verduurzaming van monumenten of parkherstel kunnen deelnemers eigen ervaringen uitwisselen en mogelijk geïnspireerd worden door deskundige buitenstaanders.

Afhankelijk van de thematiek en de behoefte zou dit ook een wat meer structurele betekenis kunnen krijgen in de vorm van kleinere thematische werkgroepen binnen de Erfgoedtafel.

Projecten en financiering

Tot nu toe worden projecten vooral geïnitieerd door initiatiefnemers op de buitenplaatsen, naar aanleiding van een eigen opgave. Projecten die betrekking hebben op de lijn als geheel of clusters daarbinnen komen minder snel 'van onderop' tot stand omdat hier geen duidelijke initiatiefnemer is. Bij een aantal projecten die door vrijwilligers worden geïnitieerd heeft het Erfgoedhuis een belangrijke coördinerende rol. Met de ambitie om de focus meer op de lijn als geheel en de samenhang tussen de buitenplaatsen te verschuiven is het dan ook van belang daar 'trekkers' bij te organiseren. Om-

Deze schets van Oud-Poelgeest, zoals in dit document gebruikt, is vervaardigd door J.T.P. Bijhouwer ('penteekeningen van den schrijver, ten deele naar oude gravures') en opgenomen in zijn boekje 'Nederlandsche tuinen en buitenplaatsen', Heemschut serie, 1946

dat het niet reëel is te verwachten dat dit wordt opgepakt door de deelnemers zelf, zal dit extern georganiseerd moeten worden. Dit kan bijvoorbeeld door een opdracht te formuleren en deze uit te besteden. Mogelijk dat partijen als de provincie of het Erfgoedhuis op onderdelen hierbij ook een rol kunnen spelen.

Beoordelingskader

Om meer sturing te geven richting de ambities en doelstellingen zoals die in dit koersdocument zijn vastgelegd is het van belang om in lijn hiermee het beoordelingskader voor projectvoorstellen aan te passen. Periodieke evaluatie van dit beoordelingskader is van belang om als Erfgoedtafel scherp te blijven op de ambities voor doorontwikkeling zoals die in dit document zijn verwoord.

Bronnen

Documenten:

- **De landgoederenzone langs de kust van Holland in het omgevingsplan. Een handreiking voor gemeenten.** Erfgoedhuis Zuid-Holland. 2022
- **Geketend voor Hollands Glorie.** K. Fatah-Black, L. Lauret, J. van den Tol. 2023
- **‘Het beste uit twee werelden’ in:** M. Laméris, *De buitenplaats en het Nederlands landschap*, C. Scheffer, 2012
- **Hollands Buiten, ruimtelijk beeld landgoederenzone.** H+N+S Landschapsarchitecten. 2016
- **Landschapsstrategie Nationaal Park Hollandse Duinen.** Abe Veenstra landschapsarchitect. 2020
- **Nederlandsche Tuinen en Buitenplaatsen.** Heemschutserie. Prof. Dr Ir J.T.P. Bijhouwer. 1946
- **Oorlog in Arcadië 1940-1945.** E. Storms, 2024
- **‘Tussen ‘Rust en Vreugd’ en ‘In de Werelt is veel Gevaar’.** Actualisatie buitenplaatsen CHS; de buitenplaatsbiotoop in Zuid-Holland. Beek & Kooiman Cultuurhistorie. 2010.
- **Visie Landgoederenzone. Zuid- en Noord-Holland.** Cultuurhistorie als inspiratiebron voor ruimtelijke ontwikkeling. Vista. 2007

Websites:

www.geschiedenisvanzuidholland.nl/thema-s/kastelen-landgoederen-en-buitenplaatsen

www.landgoedenbuitenplaats-zh.nl

www.oorloginarcadië.nl

www.skbl.nl

www.zuid-holland.nl/onderwerpen/natuur-landschap/erfgoed-cultuur/erfgoedlijnen/

Klankbordgroep

Antoinette van Dorssen, Stichting Kasteel Duivenvoorde
Carla Scheffer, gemeente Wassenaar
Hanneke Nuijten, provincie Zuid-Holland, projectleider
Korneel Aschman, groen erfgoed adviseur
Marcel Cramwinckel, voorzitter Erfgoedlijn Landgoederenzone
Mirco Cuppens, Huis te Werve
Onno Helleman, Erfgoedhuis Zuid-Holland
Soet Huijbregts, Nationaal Park Hollandse Duinen

abeveenstralandschapsarchitect

mail@abeveenstra.nl
06-36455106
Postbus 181, 6850 AD Huissen